..АХЫ БҮХЭНДЭ ХУРЬГАД ОЛООР АБТАЖА БАЙНА

..ДЭНИИЕ ГАРЗАГҮЙ, ҺАЙНААР ТҮЛЖҮҮЛХЫН ТҮЛӨӨ ТЭМСЭЕ!

..рьга абалсахаар Улаан-Үдэ городһоо 440 шахуу хүдэлмэришэд, алба хаагшад колхоз, совхозуудта гараба

..ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

40-дэхи жэлээ гарана

..УРЯАД ҮНЭН

..й Буряадай обкомой, Улаан-Үдын горкомой, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй орган

(10075) | 1963 оной январиин 17, четверг | Сэн 2 мүнгэн

..Нэгэдэлтэй, нягта ..аалтай байха гээшэ ..э амжалта туйлаха нүхэсэл мүн

..низмын туг доро ..даг уласхоорондын .. хүдэлмэришэнэй ху..кэ тудам шэнэ шэнэ ..алтануудые туйла..хадаа манай үе са..үндэтэй, эгээн лэ ..хэйе шэгэдхэн ху.. болоо. 90 шахуу ..с болон хүдэлмэри..д мүнөө бии. Тэдэ..5 миллион хүн нэ..

..алис системэ ком..дэлмэришэнэй хүдэ..л болоно. Социалис ..арадууд шэнэ ажа.. байгуулха талаар ..м бүри ехэ амжал..на. Промышленна ..ээн социалис оро..рда тээхи хэмжээн.. дээшэлээ, тиихэдэ ..оронуудта оройдоол ..н ехэ болоһон бай..мышленна үйлэдбэ..й процентнь мүнөө ..с системын хубида

..ализмын оронууд ..тануудаар дэлхэйн ..нүлөө үзүүлхэ гэ..инэй урид хараһа.. хүсэдөөр тодороод

..мгалан ёһоор хүг.. ..ал һайжаруулха .. оронуудай туйла..ууд капитализмда ..измын булюу һайн ..а, революционно ..но-сүлөөрэлгын хү..кэдэ, бүхы дэлхэй ..мдалай бэхижэхэдэ ..н эрхэ байдал бии

..д эгээн лэ шангаар, .. найрамдалые хам..зм болон эб найрам..аһаршагүй холбоо.. олон миллион хү..мэдэрдэг болоо. Эб ..нхэ тайбанаар зэр.. ленинскэ политикые ..эйн бүхы арадууд ..гэхэдэ энэ политика ..тэнэй хүсэл эрмэл..дана. Карибска да..рикын империалист.. шанга байдал һая..адань, морально-по.. илалта туйлаа.

..зай, социализмын .. гадаадын полити..улгын, Кубын ара..алда дуратай бүхы ..арлиг тэмсэлэй нё..л дүн гэхэдэ, Ку.. США-гай ээрхэг ..алис этэгээдүүдэй ..н добтолго таһал..алис Куба хамгаа..түгэс замаараа саа..гаар дабшажа яба..эндэ тохёолдохоор .. дэлхэйн термоядер.. зайсуулагдаа. Со..н эб найрамдалай ..алис ээрхэг түрим..нь татажа шадаха ..н гэршэлэгдээ.

..нхи хараа зам үр.. сурталай эсэстэз .. этигэнэбди. Дай ..ии амгалан ёһоор ..ма, капитализмтай ..алтануудые туйла..энэбди» гээд СССР..едэй сесси дээрэ .. нүхэр Н. С. Хру..мдэглээ һэн.

..ай, бусад социалис ..мическа хүгжэлтэ.. политикада туйла.. хадаа марксистско.. илалта, комму..талай илан мандал..

..ис системын илал.. марксистско-ленин.. өөһэдынгөө оро.. ехэ эмхидхэлэй, ..эриин һүр жаб..улна. Ленинскэ ..жал ябуулга, ма..най орондохи политическа байгуулалтые хүтэлбэрилхэ талаар тэрэнэй хэдэг бүхы хүдэлмэри революционно үүсхэл эдэбхиин элитэ ехэ жэшээ боложо үгэнэ. КПСС-эй XX болон XXII съезднүүд манай партиин, дэлхэйн бүхы коммунис хүдэлөөнэй түүхэдэ алдарта шата боложо ороо.

XX съездын ленинскэ хараа шэглэлые бүхы марксистско-ленинскэ партинууд һайшаагаа. Эб найрамдалай, демократиин, социализмын түлөө тэмсэлэй мүнөөнэй зорилгонуудта тааралдахаар дэлхэйн коммунис хүдэлөөнэй юрэнхы хараа шугам зохёолгодо энэ шэглэл туһалһан байна. XXII съездын баталан абаһан КПСС-эй шэнэ Программа коммунис хүдэлөөнэй зохёон байгуулхы түгэлдэр хүсые бүри ехээр арьбадхаа.

Дэлхэйн социалис системын, уласхоорондын коммунис хүдэлөөнэй хүсэ шадалай улам ургажа байһые хэдэн аха дүү коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудай һаяхан болоһон съезднүүд харуулаа.

Германиин Нэгэдэмэл Социалис партиин VI съезд мүнөөдэр Берлиндэ нээгдэхэнь. Амгалан ёһоор зохёон байгуулха зорилгонуудта—социализм байгуулгые түгэсхэлгэдэ немец коммунистнууд гол анхаралаа хандуулха байна.

СЕПГ-эй VI съезд хадаа бусад коммунис, хүдэлмэришэнэй партинуудай съезд шэнги коммунистнуудай уласхоорондын хурал болохо байна. Тэрэнэй хүдэлмэридэ 70-һаа үсөөн бэшэ аха дүү партинуудай делегацинууд хабаадалсаха. Советскэ Союзай алдарта Коммунис партиин делегациие үнэн сэхэ ленинец, КПСС-эй Центральна Комитедэй Нэгэдэхи секретарь нүхэр Н. С. Хрущев толгойлхо гэһэн мэдээсэлые немец коммунистнууд болон бүхы ажалшад баяртайгаар, һаналаа ханангяар, омогорхолтойгоор угтаа.

Уласхоорондын коммунис хүдэлөөнэй гол аша туһые, социализм болон коммунизмын илан мандахын түлөө тэмсэлэй аша туһые харан, нэгэдэмэл ябуулга хэхэ, социалис оронуудай аха дүү ёһоной интернациональна холбооe, арадуудай хоорондын хани барисаае шууд бэхижүүлхэ шухала гэжэ марксист-ленинецүүдтэ тон эли байна.

Марксизм-ленинизмын ариг сэбэр байлгые, соёл сурталай болон эмхидхэлэй талаар нягта жагсаалаа Германиин нэгэдэмэл социалис парти нюдэнэйнгөө сэсэгы мэтээр аршалан хамгаалжа ябаха гэжэ Программынь проект соо онсолон тэмдэглэгдэнхэй.

Албаниин ажалай партиин хүтэлбэрилэгшэд хуушанай можо болоһон, ленинизмдэ тон харша һанал бодол баримтална. Энэ һанал бодолыень бүхы дэлхэйн коммунистнуудтай хамта СЕПГ-эй миллион хахад үлүүтэй гэшүүд эрид шууд буруушаана. Зүүнэй оппортунизм, хуушанай үзэл баримталга, зонһоо таһаралга гээшэ дэлхэйн коммунис хүдэлөөндэ ехэ түбэгтэй байна. Энэ асуудалаар аха дүү партинуудай нэгэн һаналтай байһаниинь юун дээрэһээ харагданаб гэхэдэ, «Правда» энэ оной январиин 7-до толилогдоһон редакционно статьяе коммунис, хүдэлмэришэнэй партинууд ехээр дэмжээ.

Марксизм-ленинизмын ариг сэбэр байхын түлөө, уласхоорондын коммунис хүдэлөөнэй нягта жагсаалтай байхын түлөө тэмсэхэ гээшэ коммунис парти бүхэнэй интернациональна уялга болоно. Марксизм-ленинизмын хүдэлшэгүй гол ёһонуудта, Москвадахи Зүблөөнүүдэй тобшололнуудта, хамтаараа хараалһан ленинскэ шэглэлдэ үнэн сэхэ байха, нэгэдэл болон нягта жагсаалаа али болохоор бэхижүүлхэ гээшэ коммунизмын саашанхи илалтануудай нүхэсэл, эб найрамдалай, демократиин, социализмын түлөө тэмсэлдэ шэнэ амжалта туйлаха нүхэсэл мүн болоно.

(«Правдын» январиин 15-най түрүү бэшэгһээ).

..дай АССР-эй Верховно Соведэй сессиин нээгдэхэ тухай

..ССР-эй 5-дахи зарлалай Верховно Соведэй .. 1963 оной январиин 18-да, үглөөнэй 10 часта ..ёрдохи байшангай Ехэ зал соо нээгдэхэ. ..нэгэдэхи байшан соо, хоёрдохи дабхарта, 48-..а депутадуудай бүридхэл хэгдэхэ юм. Телефо..о ба 41-20.

ХОНИН ҺҮРЭГ ҮДЭЖЭ ЭХИЛЭЭ

Хойноһоо урагшаа хүнхэртэн нэмжыһэн талатай үргэн дэлюун хүндын тунга саһа хаха зүһэн үгсэһэн харгыда орожо, Тураасгайн хонишодтой уулзаад ошохо гээд ондого-сондого огсоруулан, хүнгэн машинын шадал соо табилуулбабди.

Үглөөгүүр тээшэ хаpалган хүйтэн байһан уларил үдэ багта шэг шарайгаа хубилан, игаахадажа эхилээ һэн. Үдэрэй мал эдеэлүүлгэн түлэг дундаа хэбэртэй. Зүүн-Гүбээгэй жалга тээһээ булагай уһаар садатараа уһалһан хонид дарья табин маарaлдаһаар байра тээшээ яаралтай субана. Хурьгалһан хонид хаш. Түрүүшынхидынь хуһамагайнгаа хажууда хүрэжэ ерэнхэй бөөгнэрэн, үймэлдэн юрьенэ. Хүнэг бариһан нэгэ басаган хобто соо орооһо тарянай зүйл адхаа юм гү, али забдагүй бүгдэгэнэн иишэ тиишээ ябана, нүгөө хуһамаг соо нэгэ эхэнэрэй үбһэ үрижэ ябахань харагдана.

Хонишодой байрын хажууда хүрэжэ ерэхэлээрнай, наһажаал бүхэриг үбгэн манииe угтажа .... Теэд тэрэ минии таниха хүн байшоо. Үшөө колхоз байхада .... соогоо түрүүлжэ, ажахын тоосоондо ороһон хонишодой бригадын бригадир, мүнөө Чисаанын совхозой Могсохоной фермын бэрхэ малшад Содном Холхорович Холхоров мантай гараа барисалдан мэндэшэлэлдэбэ.

— Хурьгадшье гээшэ адхаржа захалаа, хоёр зуугаад болоожо байна. Даб дээрэ сүүдхэ соо арбаад хонин түрэнэ, нэгэ хэды хоногһоо хониднай душэ-табяадаараа хурьгалжа эхилхэнь. Зай, ябая, хурьгадыемнай харагты,— гээд, манииe хашаа руу дахуулба.

Хашаагай тэгэндэхи таһалга соо эхэһээ түрэһөөр хэды хоноһон, бүри боргожоһон хүн сагаахан хурьгад хоёр бүлэг болгогдон, хаамагууд соо хаалтатай, маарaлдан, манииe угтаба.

— Энэтнай ёһоор хурьгад лэ, тарган, томонууд, өөдэргэнүүд гээшэнь,—гээд минии аянай нүхэр, управлениин начальнигай орлогшо Ким Дамдинович гартаа ороһон лэ хурьгадые бөөмэйлэн тэбэрижэ эльбэсэгээнэ.

Хашаагай зүүн захын таһалга соо бүри мэнэ һая гараһан, түрэһөөр сүүдхэшье болоһон хурьгад эхэтэеэ ами аминдаа хаамаг соогуур хаалгатай байна. Иигэжэ нарай хурьгад хэдэн хоногто эхэтэеэ суг байхадаа, дуратай сагтаа уурагаа хүхэжэ, тобир тарганаар тэнжэдэг ха юм.

— Харатайл хашаамнай багадаад байна. Хонидойнгоо душэ-табяараа түрэхэдэ, иигэжэ нарай хурьгадаа эхэтэйнь удаан байлгаха аргамнай олдохоо болихонь ха,—гээд, Содном Холхорович һанаагаа зобонгёор хөөрэнэ.

— Үбһэеэ бардамханаар лэ үгэнэ хат, хогынь үлүүсэ ехэл даа, хиидэ үбһэеэ гэшхүүлжэ, үлтиргэжэ байна бэшэ гүт?—гээд нүхэр Дагбаев ажаглалта хэнэ.

— Энээхэн январиин хүйтэн соо һайса эдеэлүүлээгүйдэ аргагүй даа. Мүнөө хонидойнгоо хүсэ алдуулжархёо һаа, хожом юугээршье тэхэрюулхэгүйш. Харана гүт, эдэ хурьгалһан хонидые, шадалаа эли бодо гээхээр зүглөө,— гэжэ ахалагша хонишон харюусана.

Хээлитэй боложо тэнзылдэшэһэн хэдэн арбаад хонид амяраа илгаатай, үбдэгсөө гэхээр һайхан үбһэн соо умбажа байнад. Иигэжэл хэм хэмынь хаража байгаад, дэлгэнэжэ ябаһан хонидоо бүлэг-бүлэгөөрнь илгажа, тусхай нормоор эдеэлүүлдэг гуримтай.

Түрүүн уһалжа ерэһэн хурьгатай хонид хашаа руу оруулагдажа, хүхүүлгэн эхилшэнэ. Хони, хурьгадай маарaлдаан бүришье шангадаба. Һүүлшын бүлэг хонидые булаг тээһээ туужа ерэһэн хоёр ород басагадтай ушарбабди.

— Бидэ Улаан-Үдын мяха-консервын комбинадһаабди, хоёр һара эндэ хүдэлхэбди. Дедушкамнай ёһоор һайн хүн, гээд Лида Ветошникова Катя Юртвенсон хоёр зэргэ миһэлзэн хөөрэнэ. Тиихэдэ тэдэнэй нүхэд Рая Котова, Валя Иконникова гэгшэд хуһамаг соохи хонидоо эдеэлүүлжэ, һахы һалаг хүдэлжэ байгаад һэн.

Эндэ түл абалгын үедэ хүдэлхөөр Хориһоо ерэһэн гурбан хүн бии. Тэдэнэй нэгэн—госстанциин хүдэлмэришэн наһажаал эхэнэр нүхэр Мишарина бүхэли һүниндөө түрэхэ хонидые эрьен манажа дал соогоо хонодог шахуу хүн.

—Юрэдөө, энэ хүгшэнэй ерэһэнһээ хойшо амаршообди. Һүниндөө түрэһэн хурьгадые хуу абана, тэдэнтэй хашалгүй носолдоно,—гээд хонишод энэ эхэнэрые магтана.

Тиихэдэ нүгөөдүүлынь: Объедков Григорьев хоёр трактораар үбһэ асархаяа аяар Сулхара ябашаһан байгаа. Иимэ ажалша бэрхэ хүнүүдэй эндэ ерэжэ, оролдосотой һайнаар хүдэлжэ байхадань, хонишод баярлангүй яахаб даа.

Бригадын механизатор, Холхоровтанай хүрьгэн хүбүүн Даши-Доржи Санжижапов баһал сүлөөгүй, электромоторойнгоо будка руу ороно, гарана. Двигателеэ ехэл ханамжатайгаар шэнжэлнэ. Үдэр байхада тэрэнээ һайса бэлдээгүйдэ баһал аргагүй ха юм даа. Һүниндөө гэнтэ зайн гал унтаршоо һаа, түбэгтэй ушарал болохо бшуу.

— Үшөө хоёр эхэнэр фермымнай центрһээ ерэжэ хүдэлхэ юм. Тиихэдээшье манда ондоо хүн хэрэгтэй бэшэ даа. Энэл хүсөөрөө хойнонь гарахабди. Дан олон хүн болоходоо баһа өөһэдтэмнайшье хохидолтой гүб даа. Бидэш үнөөхи ажахын тоосоогоор хүдэлдэг зон ха юмбибди,—гэжэ хонин ажалай эгээл түгшүүритэй аад, харюусалгатай үеые яһала һайн бэлэдхэлтэйгээр угтаһан малшад омогтойгоор мэдүүлнэ.

2000 хони түрүүлжэ, хоёр мянган хурьга абажа түлжүүлхэ уялгатай Тураасгайн хонишод: Содном Холхорович түрүүтэй Цыжит Цыдыпова, Хандажап Базаржапова, Балча Заяева, Николай Чимитов, Люба, Дарима Данзановатан болон бусадай халуун хаһакь ерэжэ, унаһан малгайгаа абангүй хүдэлжэ байһан нэгэ заахан хугасаа доторхи ажалынь адаглаһанаа энээхэн бэшэгээр харуулхые хүсэбэбди.

Үдэр һүнигүй, унтаха нойргүй ажаллажа байһан Тураасгайн хонишод зориһондоо хүрэжэ, хоёр мянган хурьга бүрин бүтэнөөр түлжүүлэн, халюурма хүхэ ногоондо табихыень, хонин һүрэгөө улам үдхэхыень хүсэе.

Г. Цыреторов,
манай тусхай корр.

Мухар-Шэбэрэй үйлэдбэриин управлениин «Знамя Ленина» колхозой үнинэй хонишон, РСФСР-эй Верховно Соведэй депутат Цыпилма Аюшеевна Аюшеева үнгэрһэн жэл 100 эхэ хонин бүриһөө 96 хурьга түлжүүлээ. Энэ жэлэй эхинһээ Цыпилма Аюшеевнагай отарада 630 эхэ хонинһоо 300 хурьган абтаад байна.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Бүхэриг байхада, бэедэ амар

Янгинамахан хүйтэн январиин нэгэ үдэр колхозой түрүү малшан Самбу Санжаловай даадаг ажахын тоосоондо ороһон эхэ хонидой бригадын үбэлэй буусада хүрэжэ ерэбэбди.

Юрэдөөл эндэмнай ажалша бүхэриг, эб эмхитэйгээр хүдэлдэг зон бии юм байна гэжэ мэдэхээр. Хони, хурьгадай байра, хашаа, хорёонь дарагар. Нэгэ хэлтыһэн, унаһан хана, хаамжа харагданагүй. Байрынь газаа, досоогууршье обойхо аргал шэбхэгүй, ариг сэбэр. Үбһэ һолоомоньшье зохидоор, хоггүй болотор тармагдажа абтанхай.

— Янбарьнай гараһанаа мэдүүлжэ, үдэшэ үглөөнь яһалахан лэ жабарладаг болоод байна. Энэ жэлдэ саһан ехэ ороод, бэлшээриемнай хушажархёо. Тиигэбэшье һаань, манда ехэ айлтагүй даа. Үбһэ тэжээлээр элбэгбди, байрамнай һайн,—гэжэ ахалагша хонишон нүхэр Санжалов хэдэн амба томо һүринүүд тээшээ харана.

Нээрээшье эдэнэртэ үбэлэй хүйтэн ехэ аймшагтай бэшэ ха. Тус бригадынхид нёдондо зундаа өөһэдын хүсөөр 2130 центнер үбһэ сабшажа, һайн шанартайгаар һүрилөө. Мүн байрадаа дүтэшэг 300 тонно шахуу силос даража абаһан байна. Байра, хашаануудынь нарин нягтаар дулаалагдажа, дэбдихэрынь хэгдэнхэй.

— Бригадымнай бүхы отарануудта хамта 1300 гаран хонид хурьгалха юм. Бүхы байра байдал, үбһэ тэжээл болон бүхы бэлэдхэлээ хаража үзөөд байхадаа, зуун эхэ хонин бүриин 100-һаа үсөөн бэшэ хурьга түлжүүлхэбди гэжэ үгэеэ үгөө гээшэбди. Түлжүүлхэшье байхабди,—гэжэ Самбу Санжалов хөөрэнэ.

Һаянай эндэ хурьгад үдэр, һүниин илгаагүй арба-хорёороо гаражал байна. Жэшээнь, бригадын хонишон, коммунист Даша Ленхоевой даадаг отарада һүүлэй 5-6 хоног соо 195 хурьгад абтаад, тобир дорюун тэнжэжэ байнхай. Эдэниие оролдосотой бэрхэ хурьгашад Эрдэнижап Гомбоев, Норжомо Санжалова, Балма Цыбикжапова гэгшэд тодожо абаад, зоотехническэ заабаряар эдеэлүүлжэ, харууһалжа түлжүүлнэ. Тэрэшэлэн Базар Цыдыповэй отарада хурьгашад: Дулгар Параева, Дулгар Итыгилова, Галина Батомункуева гурбан тус тустаа 85 хурьгатай болоод, ехэл баяртайнууд.

— Хүлеэжэ бү ядагты. Хурьгадшье иигээд лэ орооһондол адхархань гээшэ. Һайнаар хаража, түлжүүлхэеэл мэдэгты, —гээд ахалагша хонишон нүхэдтөө хэлэнэ.

—Һанаагаа бү зобогты, абахал байхабди. Түрүүшынхеэ түл абана бэшэ ха юмбибди, —гэжэ хурьгашадшье баһал найдамтайгаар харюусана.

Ц. Гомбоев.
Бэшүүрэй Ждановай нэрэмжэтэ колхоз.

РСФСР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

РСФСР-эй Верховно Соведтэ һунгаха һунгуулиин Центральна комиссиин составые баталха тухай

«РСФСР-эй Верховно Соведтэ һунгаха һунгалта тухай дүримэй» 36 болон 37-дохи статьянуудай үндэһөөр РСФСР-эй Верховно Соведтэ һунгаха һунгуулиин Центральна комиссие ниитын организацинуудай, ажалшадай бүлгэмүүдэй доро дурсагдаһан түлөөлэгшэдһөө бүридүүлэн баталха:

һунгуулиин Центральна комиссиин түрүүлэгшэ **Николаева** Татьяна Николаевна — Профессиональна Союзуудай Бүхэсоюзна Центральна Соведһээ;

һунгуулиин Центральна комиссиин түрүүлэгшын орлогшо **Саюшев** Вадим Аркадьевич—Залуушуулай Бүхэсоюзна Ленинскэ Коммунис Союзһаа;

һунгуулиин Центральна комиссиин секретарь **Полехин** Михаил Арсентьевич — культурын хүдэлмэрилэгшэдэй профессиональна Союзһаа;

һунгуулиин Центральна комиссиин гэшүүд:

Егорычев Николай Григорьевич — Москва городой коммунис организациһаа;

Попов Георгий Иванович — Ленинград городой коммунис организациһаа;

Серов Владимир Александрович — РСФСР-эй уран зураашадай союзһаа;

Николаев Андриян Григорьевич — Арми, авиаци болон флодто туһалха бүхэсоюзна һайндуранай бүлгэмһөө (СССР-эй ДОСААФ);

Козенко Евгения Михайловна — Краснодарай хизаарай Кубаниин хүдөө ажахын институдай студентнүүд, профессорнүүд болон багшанарһаа;

Балакин Георгий Николаевич — Приморско хизаарай промышленна коммунис организациһаа;

Долгова Нина Александровна — Волградска областиин Новоаннинска колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин «Деминский» гэжэ хүдөө ажахын артелиин колхознигуудһаа;

Горин Дмитрий Петрович—Воронежой областиин Семилукска колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин «Подгорное» гэжэ хүдөө ажахын артелиин колхознигуудһаа;

Копацев Анатолий Петрович — Новосибирскэ областиин Новосибирскэ машина бүтээлгын заводой хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Дыбов Иван Семенович — Свердловско областиин Первоуральска Новотрубно заводой хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Гаисин Рустем Мусаевич — Башкирай АССР-эй «Башвосток—нефтеразведка» гэжэ трестын Калтасинска үрэмдэлгын конторын хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Алексеева Ирина Артемьевна — Буряадай АССР-эй медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй профессиональна организациһаа;

Мансурова Халипат Абдурашидовна—Дагестанай АССР-эй гэгээрэлэй, дээдэ һургуулинуудай болон научна эмхи зургаануудай хүдэлмэрилэгшэдэй профессиональна организациһаа;

Теунова Рая Лукмановна — Кабардино-Балкариин АССР-эй эдеэ хоолой промышленностиин хүдэлмэришэдэй профессиональна организациһаа;

Мацаков Иван Мутаевич — Хальмагай АССР-эй Целиннэ колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин «Родина» гэжэ хүдөө ажахын артелиин колхознигуудһаа;

Андреев Михаил Андреевич — Карелиин АССР-эй Олонецкэ леспромхозой хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Лихачев Михаил Николаевич — Коми АССР-эй «Воркутуголь» гэжэ комбинадай 17-дохи шахтын хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Енусова Манефа Моисеевна — Мариин АССР-эй Горномарийска колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин Чапаевай нэрэмжэтэ хүдөө ажахын артелиин колхознигуудһаа;

Волгина Александра Алексеевна — Мордвагай АССР-эй Рузаевска колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин «Красное сельцо» гэжэ совхозой хүдэлмэришэд болон алба хаагшадһаа;

Кариаева Тамара Харитоновна — Хойто-Осетиин АССР-эй культурын хүдэлмэрилэгшэдэй профессиональна организациһаа;

Максутова Махфузя Каримовна — Татарай АССР-эй Казаниин авиационно институдай студентнүүд, профессорнүүд болон багшанарһаа;

Куулар Шулуу Даваевич — Тувын АССР-эй Дзун-Хемчикскэ районой «Большевик» гэжэ хүдөө ажахын артелиин колхознигуудһаа;

Вахрушева Зоя Павловна — Удмуртын АССР-эй Ижевскэ механическа заводой хүдэлмэришэд, инженер, технигүүд болон алба хаагшадһаа;

Шамилев Гапур Вагапович — Чечено-Ингушай АССР-эй нефтиин болон химическэ промышленностиин хүдэлмэришэдэй профессиональна организациһаа;

Мешков Иван Ильич—Чувашай АССР-эй Цивильскэ колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин управлениин коммунис организациһаа;

Михеев Андрей Иванович— Залуушуулай Бүхэсоюзна Ленинскэ Коммунис Союзай Яхадай областной организациһаа.

РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ Н. ИГНАТОВ.
РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 оной январиин 15.

„МАРС-1" НИИДЭҺЭЭР

ТАСС-ай мэдээсэл

Январиин 8-һаа 15 хүрэтэр планетэнүүд хоорондын «Марс-1» гэжэ станцитай ээлжээтэ радио холбоон байгуулагдаа. Траекторно хэмжэлгэнүүд хэгдэһэн, телеметрическэ мэдээнүүд абтаһан байгаа. Энэ холбоо байгуулха үедэнь тус станци 33 миллион 484 мянган километр холо ошоод ябаба.

ХҮДӨӨ АЖАХЫН ҮЙЛЭДБЭРИИН УПРАВЛЕНИНҮҮДТЭ

Парткомуудай түрүүшын алхам

Партиин ЦК-гай ноябриин Пленумэй шиидхэбэриин үндэһөөр манай республика дотор хаа хаанагүй партийна конференцинүүд үнгэргэгдэжэ, үйлэдбэриин шэглэлтэй партийна комитедүүд байгуулагдаа. Мүнөө эдэ комитедүүд хүдэлжэ эхилээ. Шэнэ парткомуудай секретарьиуудтай манай корреспондент хөөрэлдэбэ. Эдэнэр хүдэлжэ эхилһэн тухайдаа, түрүүшынгээ алхам тухай иигэжэ хөөрэбэд:

Мухар-Шэбэрэй үйлэдбэриин управлениин парткомой секретарь Ц. О. ЦЫБИКОВ

— Манай үйлэдбэриин управлениин партийна конференци үнгэргэгдэжэ, партийна комитет байгуулагдаа. Иигэжэ шэнэ партийна органдо хүдэлхэ хүнүүд томилогдожо, бултандаа хүдэлмэридөө хам оробо.

Партийна эмхидхэлшэд-инспекторнүүд даалгагдаһан ажахынуудтаа гаранхай, хүдэлжэ байна. Эдээниие эльгээхэдээ совхоз, колхозуудай партийна комитедүүдтэ ородог фермэ, бригадануудай парторганизацинуудай үүргэ болон харюусалга дээшэлүүлхэ гэһэн гол шухала зорилго табигдаа юм. Иигэжэ малшад, механизаторнуудай дунда мүрысөө үргэнөөр дэлгэрүүлжэ, мяха, һү, нооһо, таряа талха ехээр абаха зорилго бодотоор бэелүүлхэ болоно. Тэрэшэлэн эдэ партийна хүдэлмэрилэгшэд колхоз, совхозуудай партийна организацинуудтай хамта малшад, һаалишад, хонишодой культурна эрилтэ хангаха, байра байдал болбосон һайн болгохо мэтын асуудал шиидхэлсэнэ гээшэ.

Манай управлениин ажахынууд ороохо таряанай һайн ургаса абажа гүрэнтээ тоособошье һаа, мал ажалай продукт үшөөл багаар абана. Тиимэһээ мүнөө үедэ һү ехээр һааха зорилго бэелүүлгэ түрүүшын ээлжээндэ табигданхай. Үбһэ тэжээл ехэтэй хадаа һү єхээр һааха арга боломжо бии гээшэ. Тиимэһээ һаалишад, малшадай дунда эмхидхэлэй хүдэлмэри улам дэлисэтэйгээр ябуулха хүнүүд, партийна хүдэлмэрилэгшэд ха юм даа.

Колхоз, совхозуудай һүһаалиин фермэнүүдтэ мүрысөөнэй дүнгүүд гаргагдажа байна. Үбэлэйшье үедэ һү ехээр һаадаг болохын тулада колхоз, совхозуудта нилээд юумэн хэгдэжэ захалаа. Түбхын түрүүндэ һаалишадай дунда, һаалиин фермэнүүдэй хоорондо парткомой хүдэлмэрилэгшэд социалис мүрысөө эмхидхэжэ байна.

Зэдын үйлэдбэриин управлениин парткомой секретарь Х. Х. ХАНДУЕВ

Хүдөөгэй ажалшадай — колхознигуудай, совхозуудай хүдэлмэришэдэй гараар эдеэ хоолой зүйл элбэг ехээр абаха зорилго шиидхэгдэдэг байһаниинь бүгэдэндэ эли. Тиимэһээ манай управлениин партком ажалшадай—хонишодой, малшадай, һаалишадай, механизаторнуудай дунда ойлгууламжын, хүмүүжүүлгын хүдэлмэри ябуулха гээшэ партийна хүдэлмэрилэгшэдэй гол зорилго гэжэ тоолоод, хүдэлжэ эхилээ.

Мүнөө илангаяа Зэдэ, Борьёогой колхоз, совхозуудта халуун хаһа ерэнхэй. Хонид олоороо хурьгалжа захаланхай. Байгша оной январиин 12-ой мэдээгээр 14 мянган хурьгад абтаад, томо болгогдожо байна. Манай партийна комитедэй хүдэлмэрилэгшэд колхоз, совхозудай партийна организацинуудтай хамта энэ шухала хүдэлмэри эмхитэйгээр үнгэргэхын түлөө хам оронхой хүдэлжэ байна. Хонишод, малшадай дунда социалис мүрысөө эмхидхэлсэнэ, малай үбэлжэлгэ һайнаар үнгэргэхэ хүдэлмэри ябуулалсана. Малшад, хонишодой эрилтэ харааадаа абажа, ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулна. Хонидые түрүүлжэ, хурьгадые томо болгохо тухай семинар хонишодтой үнгэргөө һэмди. Мүн һаалишадай үдэр үнгэргэгдөө. Иигэжэ тус тус һалбари бүхэндэ ажалладаг хүнүүдэй дунда онсо өөрэ илгааень хараадаа абажа, ойлгууламжын, эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулхые оролдонобди.

Хонидой түрэхэ, нарай хурьга томо болгохо үедэ хонишодой мүрысөө эмхидхэхэмнай. Гадна колхоз, совхоз бүхэндэ һү ехээр һаахын түлөө мүрысөөн дэлгэрэнхэй, һү эгээл ехээр һааһан һаалишадта шан үгтэхөөр хараалагданхай. Иимэ мүрысөөнэй дүн арбан хоног, һара бүри гаргагдажа байха юм. Иигэжэ һү, мяха, нооһо болон бусад зүйлнүүдые эрид ехээр абадаг болохын тулада малшадтай үдэр бүри хүдэлмэри ябуулха гэжэ оролдонобди. Манай парткомой бүхы хүдэлмэрилэгшэд, нэн түрүүн партийна эмхидхэлшэд-инспекторнүүд колхоз, совхозуудай партийна организацинуудтай хамта иимэ хүдэлмэри ябуулжа, түрүүшынгээ алхам хэжэ эхилээ.

Ажал хүдэлмэримнай хуу бэлэхэнээр бүтэжэ байдаг бэшэ ааб даа. Бэрхэшээлнүүд олон. Энэ жэлдэ Зэдэ, Борьёо руу саһан ехэ оронхой, хони адуулхада бэрхэтэй болонги. Хурьгашад дуталдана. Петропавловка һууриһаа залуушуулые хонишодой бригадада гарганабди. Тиигэбэшье хүнүүд үшөөл дутана. Хүнүүдэй дутуушье һаань, хонишоднай ехэ оролдолго гаргажа, һайнаар хүдэлнэ. Нэгэшье хурьга үхүүлхэгүй гэжэ зорилго табинхай.

Шэнэ эрхэ байдалда табигдаһан зорилгонуудые шиидхэхэ хэрэгтэ ажалшадые зоригжуулан ударидахын тулада бидэнэр, партийна хүдэлмэрилэгшэд, бүхы хүсэ шадабаряа зорюулха уялгатайбди.

Түрүү тугалшан алдартай

Үбэлэй шанга жабартай хүйтэн нэгэ үдэр эбэртэ бодо малай томоджогдоһон түбэй фермэ тээшэ зорибобди.

Манай хүрэжэ ерэхэдэ, фермынхид малнуудаа уһалжа, эдеэлүүлжэ, байрынь шэбхэ шабааһа сэбэрлэжэ, тон сүлөө забдагүй хүдэлжэ байба. Эндэ хаанаһаашьеб, ехэ байрын саагуур тракторай хүнхинөөн, худагһаа уһа бүлэдэг мотооройшье ташаганаан соностожо, одоол ехэхэн үйлэдбэриин газар гэжэ мэдэхээр шууяатай, хүнхинөөтэй.

Тугалнуудай байрын үүдэ нээхэдэ урдаһаа ууралта дулаан амисхал, мүн эһээһэн гурилай гашуубтар үнэр, хажуугаарнь силосэй хамар сорьёмо хоншуу үнэр холисолдон анхилна. Таһалганууд соо байһан тугалнуудай хибэдэһээ хибэхэнь, бэе бэеэ долёохонь, зарим нэгэнэй наадажа, тангаран гүйлдэхэнь харагдана.

Тээ саанахананъ пеэшэнэй хажууда тугалшан хэбэртэй нэгэ хүн хүдэлнэ. Дүтэлжэ ошоходо, совхозой бэрхэ тугалшадай нэгэн Михаил Федотович Капустин худхаһан гурил эдюурнүүдтэ хэжэ байба.

Амар мэндээ андалдаад, ажал тухайдань, хайшан гээд амжалта туйладаг тухайнь һонирхон хөөрэлдэбэбди.

Михаил Федотович эндэ тугалшанаар гурбадахи жэлээ ажаллажа байна. Теэд энээхэн хугасаа соо ехэ дүй дүршэлтэй болоо. Ажалдаа Н. Г. Заглада шэнги үнэн сэдьхэлһээ хандажа, амжалта туйлан, олоной магтаал, хүндэдэ хүртэнэ. Тугалнуудаа бүлеэн уһаар уһалжа, обёосой талхаар шанаһан кисель, минеральна тэжээл гэхэ мэтые буйлуулан эдеэлүүлээд, түргэн саг соо таргалуулжа, томо болгодог юм.

1961 оной хабар Анна һамгантаяа хоюулаа тохиижо бохиилдошоһон, хүйтэ абажа ханяадаг, шэшэдэг болошоһон 100 гаран тугалнуудые тушаажа абаад, намар болотор тэдэнээ нилээд тарган, томо болгоо бэлэй. Үнгэрэгшэ хабар 183 толгой тугал тушаажа абаад, баһал 6 һаратай болоторнь харууһалһан байна. Зун, намарай атар һайхан сагта шэмэтэ ногоо элбэгтэй газараар бэлшээжэ, бага зэргэ бутаруулагдаһан талха таряанай зүйл эдюулжэ, тугал бүхэнэй шэгнүүрые сүүдхэдээ 700—800 граммаар нэмээгээ бшуу. Тэрэ тугалнуудай олонхинь намарай һүүл багаар тус тустаа 250 килограмм шэгнүүртэй болоһон юм. Тиигэжэ хамта дээрээ 370 центнер дунда, дундаһаа дээшэ зэргын шадалтай буруунуудые тушаагаа бэлэй. Мүнөө ондоо бүлэг 43 толгой тугалнуудые хаража байна.

— Тугалые эхэһээ гарамсаарнь абахада ушаргүй һайн. Хэрбээ тэдэниие 20 хоноһон хойнонь абаа һаа, зариманиинь муудашаһан байдаг. Олон хүнэй гарта байхадаа, хайша хэрэгээр харууһалагдаад, тиигэнэ бшуу,— гээд Михаил Федотович хэлэнэ.

— Юрэдөө би ажаллахал гээ һаа, ажаллаһандал адляар хүдэлхэ хэрэгтэй гэжэ бододогби. Хоёрой хоорондо, зай гараһан забһар таглаад лэ, нэгэ юумэ хэһэн хэбэртэй нэрэ зүүгээд ябаха дурамнигүй агша. Тугалнуудниил гарзагүй тэнжэжэ, таргалжа, шэгнүүрээ ехээр нэмээжэ байһай гэжэл оролдодог гээшэб,— гэжэ тэрэ хөөрэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай ноябриин Пленумэй шиидхэбэринүүдые һайшаан дэмжэжэ, энэ тугалшан долоон жэлэй түсэбэй табадахи жэлдэ хүдөө ажахын продуктнуудые үшөөл элбэг болгожо, үндэр ехэ амжалта туйлаха зорилго урдаа табяад, хүдэлнэ. Иигэжэ Михаил Федотович шэнги үнэн сэхэ, урагшаа һанаатай, ажалша шударгы малшад Хяагта нютагай саада заха Хүдэриин совхоздо яһала олон. Тэдэмнай 1963 ондо бүри ехэ амжалта туйлан, арад зоноо, Эхэ ороноо баясуулхань болтогой!

Ц. Бабушеев.

Хашараг бүхэн—280 килограмм

Түүхэтэ долоон жэлэй табадахи жэлдэ Эхэ орондоо тарган мяха элбэгээр тушааха гэжэ Хүрбын совхозой малшад оролдоно.

Үни удаан мал ажал дээрэ таһалгаряагүй хүдэлжэ, нилээд дүй дүршэлтэй болоһон Бадма Шоймполов өөрынгөө нүхэр Бадма-Хандатай энэ жэлэй түрүүшын кварталда гүрэндөө тушаагдаха 86 толгой хашараг шахажа байнхай. Дулаан байрада байлгажа, тусхай рационоор хараалагдаһан үбһэ тэжээлыень зүбөөр эдюулжэ, тэдэнэйнгээ шэгнүүрые сүүдхэ бүридэ 420—1200 грамм хүрэтэр нэмээнэ.

— Эдэ хашарагуудаа дунда зэргээр тус бүридэнь 280 килограммһаа доошо бэшэ татадаг болгожо гүрэндөө тушаахаб,— гээд нүхэр Шоймполов батаар мэдүүлнэ.

Мүн энэ совхозой буруушан Лхамажап Дармаева 37 толгой буруу оролдосотой һайнаар харууһалан, декабрь һарада толгой бүриинь шэгнүүрые сүүдхэдээ 814 граммаар нэмээгээ. Иимэрхүү һайн үрэ дүнгые буруушад Должон Митыпова, Ханда Жамбалова гэгшэд баһал туйланхай.

Эдэнэр туйлаһан амжалтануудаа бүри арьбадхан, томо бэетэй тарган мал гүрэндөө тушаахаар зоригжонхой.

Х. Рыгзенова.

Буряадай уран зохёолшын ном Ленинэй шанда дэбжүүлэгдэб...

Хүнгэн бэшээр туйлагда... амжалта

Буряадай АССР-эй тогтоод байһан түүхын богонихон болзор соо түрэл хэлэн дээрэмнай совет буряад литература бии болоод, шанаржан хүгжэжэ, бусад литературануудһаа юугээрээшье дутуугүй байһанаа баталба. Ленинэй шанда Барадий Мунгоновой «Харьялан урдаа Хёлгомнай» гэжэ романай дэбжүүлэгдээд байһан ушар энээниие эли тодоор дахин гэршэлнэ. Энээнтэй дашарамдуулан, Барадий Мунгоновой роман тухай, романай яажа бүтэһэн тухай тобшо тэдыгээр хөөрэхэ хүсэл түрэбэ.

Барадий Мунгонов мүнөө үе сагайнгаа ажалай баатарнууд тухай ном бэшэжэ байна гэжэ уран зохёолшодой союзда үнинэй мэдээжэ һэн. Бэшэжэ эхилхэһээ байха, бэшэхэ гэжэ һанал түрөөд ябахаһаань хойшо Барадий Мунгоновто али болохо дэмжэлгэ хүргэдэг бэлэйбди. «Буряад үнэн» газетын редакци Мунгоновые ажалһаань табиһан байгаа. Удаан болзороор творческо амаралта абаһан уран зохёолшо хамсыгаа шаман, роман дээрээ хүдэлжэ эхилээ бэлэй.

1958—1959 онуудай үбэл болоһон нэгэ уулзалга тухай эндэ дурдангүй гарахаар бэшэ байна. Поэдүүд Гунга Чимитов болон Солбон Ангабаев хоёртой Бэшүүр—Хяагта—Сэлэнгээр уншагшадай уулзалгануудые хэжэ ябаа бэлэйбди. Гайтайл хүйтэн үбэл һэн даа. Нэхы дахануудта орёолдонхой һуугаашье һаа, бэгзылдэшэнхэй юумэнүүд арай шамай Хүдэри-Сомон хүрэжэ ошоо һэмди. Тэндэхи гостиница соо ябууд дулаасаад, клуб ошожо ябатарнай, үйлсэдэ Барадий Мунгонов энеэбхилжэ ябабал даа.

— Энэ хаанаһаа ябана гээшэбши? —гэхэдэмнай:

— Ажаллахаа ерээби,—гээл һэн.

Тэрэ аягүйрхэнгеэршье һаа, шиидэнгеэр:

— Роман бэшэжэ байнаб,—гээ һэн.

— Теэд юундэ Хүдэри-Сомондо ерээд бэшэжэ байха болоо хүмши?— гэжэ һонирхоходомнай:

— Роман соомни кукуруза тухай ехээр хэлэгдэхэ юм. Эндэ һайн кукурузашад бии юм гэжэ дуулаад, наашаа ерээлдээ. Өөрөө кукуруза тухай балай ехэ юумэ мэдэхэгүйби, тиимэһээл эндэхи шэдитэ бэрхэшүүлтэй хөөрэлдэжэ, дүршэлынь шэнжэлжэ байнхайб.

Барадиин бага һөөлдэнгиипэг хоорой ганцата хубилжа, өөрөөшье сэдьхэлээ хүдэлэн байжа хөөрэшэбэ.

—Хүн гээшэ жэгтэйл юм байна даа. Хэдэн жэл соо нэгэ хүнөөр зэргэлжэ һуугаад, тэрэнэйнгээ бүхы абари зангыень мэдэхэ байгаад, харин ажал хэрэг тухайнь юушье мэдэнгүй ябаха ушар али олон үзэгдэдэг. Гэнтэл газетэ дээрэ тэрэ хүршэмни гектарһаа мянга табан зуун центнер кукурузын ногоон набша ургуулһан шэдитэ хүн гээшэ гэжэ уншажархихадаал, нюдэдшни түб түхэреэн болошохо. Иимэ шэдитэй хүршэтэй байһанаа хожомдожо ойлгоһондоо ехэл гайхан, бэеэ зэмэлхэш.

Хүдэри-Сомоной гостиница соо тэрэ һүниеэ үнгэргэһэнөөшье ойлгоогүй һэмди. Барадиин хөөрөөе шагнажа һуухадаа, иимэ нэтэрүүгээр роман бэшэжэ байһан тухайнь мэдэхэгүй байһандаа ехэл халаглаа бэлэйб. Харин мүнөө урдамни тад ондоо Барадий һуужа байба. Энеэбхилһэн шарайнь мүнөө согтойгоор яларан байхадал гэбэ. Хододоо үгэ дуугүй зантай Барадимнай ухаангүй гүнзэгы удха шанартай үгэнүүдые, һанал бодолнуудые хойно хойноһоонь хэлэжэл байба. Тиихэдэнь тэрэ өөрынь хэлэгшэ хүршэеэ, тэрэнэйнгээ ажал хэрэг мэдэдэггүй байһан хүнһөө уламжалан, Барадий тухай бодолгото боложо байгаа бэлэйб.

Роман бэшэхэдээ Барадий Мунгонов яһалал удаан хүдэлһэн, хүлһэеэ нилээд адхаһан байха. Түрүүшын ехэ ном гээшэмнай бэлэхэнээр бүтэшэдэг гэжэ һанаха тон буруу. Хэрбээ Барадиин энэ романаа бэшэхэдээ гаргашалһан саарһа шагнажа үзэхэ болоо һаа, килограммаар бэшэ, харин пүүдээр хэмжэхэ хэрэгтэй болохонь дамжаггүй. Хэрбээ унтангүй хоноһон һүнинүүдыень, хэр мүртэй юумэ бүтээбэ гээшэбиб гэжэ һэжэг түрэһыень хараадаа абаха болоо һаа, мүнөө магтаал һайшаалда хүртөөд ябаһан үдэрнүүдһээнь һураггүй олон байха даа. Теэд тиигэнгүй ном, илангаяа томо роман бэшэхэ гээшэ аргагүй хэрэг ха юм.

1959 оной үбэлэй нэгэ үдэрые һанаандаа һайн оруулдагби. «Байгалай толон» журналай редакцида олон уран зохёолшод сугларжа, залуу нүхэрэйнгөө түрүүшын ехэ номой хуби заяа шиидхэхэ гэжэ байгаа һэн. Барадий Мунгонов оршуулагша Виктор Сергеевтэеэ ехэл һанаата болонхой, хүлеэнги һуугаа һэн. Теэд тэрэ үдэр залуу уран зохёолшые хэншье амжалта туйлаһантайнь дашарамдуулан амаршалаагүй. Үгэ хэлэһэн лэ хүниинь энэмнай роман болоодүй байна, тиимэһээнь үшөөл дээрэнь хүдэлхэ, хубилган заһаха, һайса бодожо үзэхэ шухала гэжэ заагаа бэлэй. Мүн романай энэ түрүүшын вариант соо байһан һайн талануудынь хани нүхэдэйнь анхаралһаа зайлаагүйнь мэдээжэ һааб даа.

Дахин лэ нойргүй һүнинүүд эхилжэ, Барадий шүдөө зуугаад лэ хүдэлжэ ороо һэн. Уран зохёолшо оршуулагшатаяа хамта романаа дахин хаража үзэхэдөө, мүн үгэ хэлэгшэдэй һанал бодолнуудые хараадаа абан хүдэлхэдөө, алдуу дутуунуудыень усадхажа, олон бүлэгүүдыень шэнээр бэшэжэ гараһан байна.

Үнэхөөрөөшье хоёр һарын туршада Барадий Мунгонов гайтай ехэ хүдэлмэри хэжэ гараа. Романайнгаа сюжет шэнээр заһан бүтээхэ, шэнэ түрэһэн геройнуудтаа туд бүридэнь шэнжэ шанар, абари зангыень олгохо, хубсалуулха, үгэ хэлүүлхэ, ажаллуулха гээшэ бага бэшэ хэрэг ха юм даа.

Романай олохон бүлэгүүдынь «Буряад үнэн» газетэдэ түрүүшынхеэ толилогдоһон байна. Тиигээд роман бүхыдөө «Байгалай толон» гэжэ журнал соо толилогдоо бэлэй. Романайнгаа гараһанай удаа уран зохёолшо уншагшадни ямараар хүлеэн абагша ааб, ямар гэжэ сэгнэгшэ ааб гэжэ һанаата болон ябаһаниинь гайхалгүй. Үнэхөөрөөшье уншагшадһаа ондоо хэн тэрэнэй түрүүшын роман үнэн ёһотоор сэгнэн шүүмжэлхэ байхаб даа. Удангүй роман тухай хөөрэлдөөнүүд боложо эхилбэ. Тиихэдээ эхэнхи ушарта мүнөө үе сагайнгаа ажабайдалые тон этигэмээр, зүбөөр зураглаа гэжэ нэгэн дуугаар тоологдоһон байна. Тус романай гүнзэгы удхатай, хурса һайн хэлеэр бэшэгдэһэн ушарые янза бүриин мэргэжэлтэй уншагшад нэгэн дуугаар һайшаан абаһан байна.

1959 оной ноябриин һүүл баг һэн. Союзуудай байшангай колонно зал, Мантан томонууд алталмал лаампануud ялагар хурса гэрэлээ суглараад һууһан олон зон дээгүүр түхөөнэ. Энэ хадаа Москвада болоһон Буряадай искусствын декадын үедэ бэлэй. Сэдьхэлэй халуун үгэнүүд хэлэгдэнэ. Москвагайхид альга ташан, энхэргэн зөөлэн харасаараа буряадай уран зохёолшодые угтана. Үгэ абаһан Барадий Мунгонов Байгалай үмэнэ ажаһуудаг бишыхан арадай литературада эдэ суглаларгшадай халуун анхаралаа хандуулһанда уяраад, олон үгэ хэлэжэ шадаагүй. Теэд тэрэ хэлээ һаа, олон юумэ хэлэхэ бэлэйл даа. 1941—42 оной үбэл Москва худар Сибирьһээ ерэһэн сэрэгэй частьнуудай тоодо залуухан буряад хүбүүн Барадий Мунгонов борохон шинель үмдэнхэй өөрынгөө полкын солдадуудтай ябалсаа һэн. Гартаа граната бариад, немецкэ адар томо танкнуудай урдаһаа бодон гарадагаа, тиигэжэ ябатараа хоолойгоо шархатажа, госпитальдо ороһон тухайгаа Барадий хөөрөөгүй һэн. Сэхынь хэлэхэдэ, Барадий өөр тухайгаа хөөрэхэ ехэ дурагүй юм. Зүгөөр тэрэ үедэ москвагайхидай урин дулаан шарайнуудые хаража байхадаа, өөрынгөө сэдьхэлэй эгээл нангин бодолнууд тухай хөөрэһэйб гэжэ хэдышье һанаа һаа, хөөрэжэ шадаагүй бэлэй. Хэлэһэн үгэнүүдынь ямаршьеб хуурай, өөрынь үгэнүүд бэшэ шэнгеэр зэдэлжэ байгаа һэн.

БАРАДИЙ МУНГОНОВ

Барадий Мункуевич Мунгонов Шэтын областиин Хёлгын районой Хүсеетэ нютагта 1922 ондо түрөө һэн. 1933 ондо нютагтаа эхин һургуули дүүргээд, Хёлго станци дээрэ эмхидхэгдэһэн ФЗО-до һураһан юм. Һүүлдэнь Улаан-Үдын мяха-консервнэ комбинадта, Сэлэнгын аймагта топографоор ажаллаһан байна.

Барадий Мунгонов Эсэгэ ороноо хамгаалгын агууехэ дайнда хабаадажа, хүндэр шархатаад, дайнай үшөө дүүрээгүй байхада нютагаа бусаа бэлэй. Тиин 1947 ондо Сретенск хотодо агротехническэ хоёр жэлэй һургуули дүүргээд, республикын аймагуудта агрономоор хүдэлөө. 1946 онһоо хойшо шүлэг болон рассказуудые толилжо эхилээ һэн.

Һүүлэй жэлнүүдтэ «Түрэл нютаг» (1954), «Түрүүшын нугаһан» (1955), «Ажалай баяр» (1950) гэһэн рассказуудай номуудые, «Харьялан урдаа Хёлгомнай» (1960) гэжэ роман хэблүүлһэн байна. Мүн 1962 ондо тэрэнэй «Сагаан һара» гэжэ шэнэ повесть Буряадай номой хэблэлээр гараа.

Барадий Мунгонов мүнөө үедэ Максим Горькиин нэрэмжэтэ Москвагай литературна институдай дэргэдэхи литературна Дээдэ курснуудта һуралсана.

Нүхэр Мунгонов Улаан Одоной орденоор, тэрэшэлэн «Германиие илаһанай түлөө», «Шэнэ, боро газарнуудые ашаглаһанай түлөө» гэһэн медальнуудаар шагнагданхай юм.

ҺУРАЛСАХА, КОММУНИС ЁҺООР АЖАЛЛАХА, АЖА...

Гурбан жэлэй саана «Труд» гэжэ оёдолой фабрикын хүдэлмэришэд иимэ уряатайгаар ажаллажа эхилһэн юм. Тиихэдэ үйлэдбэриин түрүүшүүл Тамара Сидорова, Раиса Максимова, Валентина Орлова, Галина Гедранович, Раиса Солодухина гэгшэд шэнэ ёһоор ажаллаха, ажаһууха гэжэ шиидэээд, дээшэлүүлэгдэһэн уялгануудые абаа. Абаһан уялгануудаа амжалтатай һайнаар дүүргэжэ, ажалдаа коммунис ёһоор хандажа ябаһан эдэ түрүүшүүл бултадаа социалис ажалай ударнигай хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

Түрүүшүүлһээ жэшээ абажа, коммунис ажалай түлөө мүрысэгшэдэй тоо улам олошороо. Түрүүшээр энэ мүрысөөндэ али нэгэ хүдэлмэришэн хабаададаг байһан һаа, тэрэнэй дэлисэ үргэдэжэ, бригада, цехүүд коммунис ажалай нэрэ зэргэдэ хүртэлсэхын түлөө оролдожо эхилһэн байна.

Шэнэ ёһоор ажаллаха, ажаһууха гэжэ мүрысэжэ байһан цехүүдэй дундаһаа эгээл түрүүлэн хабтаһанай цехтэ, тэрэнэй һүүлээр уран оёлгынхидто хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдоһон юм. Малгай оёлгын цехэй нүхэр Федоренкын даадаг бригада ажал хэрэгээрээ мүн лэ алдаршажа ябана.

Фабрикын хүдэлмэришэд бүхы коллективээрээ коммунис ажалай түлөө нёдондо жэлһээ мүрысэжэ эхилээ. Цех бүхэн, бригаданууд дээшэлүүлэгдэһэн социалис уялга абанхай. Ажалдаа, ажаһуудалдаа шэнэ, түрүү юумэ үргэнөөр нэбтэрүүлхэ, бэе бэедээ туһаламжа хүргэн ажаллаха, мэргэжэлээ, юрэнхы бэлэдхэлээ дээшэлүүлхэ гэһэн уялгаяа тэдэнэр хэрэг дээрэнь бэелүүлнэ.

Бүтээн гаргадаг продукциин шанар шалгаха һайн дуратанай комисси эмхидхэгдэнхэй. Иигэжэ продукциин шанар нилээд ехээр һайжаруулагдаа, оёдолшон бүхэн хубсаһа һайнаар, гоёор оёхые оролдодог болоо. Хүдэлмэришэд эрдэм мэргэжэлээ дээшэлүүлхые эрмэлзэн, хүдэлмэришэн залуушуулай үдэшын һургуулида, техникум, институдуудта олоор һуралсана. Һуралсалай 1963-64 оной туршада 100 гаран хүдэлмэришэд һургуули, институдта һуралсажа байна. Политическэ эрдэмээ дээшэлүүлхэ кружогуудта 20-ёод хүн хабаадалсана. Гадна цех бүхэндэ техническэ һуралсалай кружогууд эмхидхэгдэнхэй.

Тус фабрикынхид ниитын организацинуудай ажалда эдэбхитэйгээр хабаадалсаха гэһэн уялгатай. Иигэжэ тэдэнэр ДОСААФ, ДСО-гой «Спартак» бүлгэмэй ажалда хабаадалсан, 200-гаад гэшүүдтэй арадай дружина эмхидхэһэн байна. Уран бэлигтэниинь фабрикын хоорто, уран һайханай самодеятельностиин кружогто ха-

...РЭҺЭНЭЙ АЖАХЫЕ ХҮГЖӨӨЛГЭДЭ НЭГЭЛ ...РИМ БАРИМТАЛГА ЯМАР ХОЙШОЛОНТОЙБ?

...Й АЖАХЫЕ һайжаруулха гээшэ ...раа элбэгээр ургуулха шухала эрхэ ...й нэгэн болоно. Зүүн зүгэй районууд... ...а ехэ удха шанартай байна. Жэшээнь, ...э хүрэнгын шанарые һайжаруулбал, ...са эгээл доогуур абахада, гектарай ...рээр дээшэлхэ, харин бүхы дээрээ 150... ...тарян нэмэжэ абтаха ушартай бшуу. ...ахые зүбөөр эрхилдэг болохын тула ...ортовой үрэһөөр тариха, тэрэнэй ша... ...айжаруулха, мүн үлэмжэ түргэн эдеэ... ...үбшэндэ булигдадаггүй, хүдэр һолоо... ...хим һайн ороонотой сортын ургамал... ...гые үргэдхэхэ шухала болоно.

...ет селекционернүүд нилээд олон үнэтэ ...аргаа. Теэд гансал сортнуудые оло... ...айха гээшэ үшөөл бага ха юм. **Энээ... бодомжотойгоор эрхилхын тула ган... ...ортын үрэһэтэй байха бэшэ, эрхим ша... ургуулжа шададаг байха хэрэгтэй.**

...э хэрэглэгдэжэ байһан хүрэнгын ороо... ...эдэ хэр зэргэ харюусана гээшэб? Үгыл ...нагүй. Нэн түрүүн үрэһэнэй томо, жэ... ...хай асуудал абаад үзэе. Сибирьтэ та... ...жэжэ ороонотой сортнуудай шэнии... ...турум-321», «мильтурум-553», «диа... ...ан ороонон 30 граммһаа доошо бэшэ ...тэй. Гэхэтэй хамта һүүлэй жэлнүүдтэ ...ыда хаагдаһан хүрэнгын ороонон 25 ...эшэ болоногүй. Ургаха шанараараа ...исогүй сэбэр лэ байгаа һаа, тиимэ жэ... голодоһондо оронгүй абтадаг байхань ...51-41-дэхи гүрэнэй хэбэй (стандартын) ...центнь холисогүй сэбэр, ургаха шада... ...роцентһээ доошо бэшэ шэниисын ороо... ...лассай үрэһэнэй тоодо ородог, харин ...оонной томо, жэжэнь оройдоошье ха... ...ггүй.

...наршагар муу үрэһэнһөө үндэр ургаса ...Тиимэ муу үрэһөөр тарихада гектарай ...р ороонон дутуу абтадаг гэжэ дүй дүр...э. Хүрэнгын ороонной шанар тодор... ...римые дахин наринаар хаража, шэнэд... ...аар болоо бэшэ гү? Энэмнай газар та... ...элгэдэ ехэхэн һаад тойбо татана ха ...зарай эрхэ байдалда тааруулан, ороо... ...рые, мүн сорт бүхэнэй тарянай то... хараада абажа ...хэрэгтэй. Баһа ...л. Шииг нойто ...ртэй Сибириин ...рнуудта таряа... ...ехэнхидээ шэн... **Энээнһээ боло... ...ряалан эрхилэл... ...гай хохидол ...ана.** Энэ юунһээ ...эһэ лаборатори... ...тодорхойлолдго ...ргаха бодото ша... ...хоорондо ехэ ил... Эгээл хэтэрхэ... ...—30 процент бо... ...гэжэ хүрэнгын ...ргаха шанарые ...о тодорхойлһон ...р тарихада ур... ...эхээрнэ бшуу.

...ГУРИМ, заабариин ёһоор үрэһэ лабо... ...о ургуулжа туршаха гурим, тэрэнэй бу... ...тэнүүд ехэнхидээ хуушаржа, хэрэгээ ...эһэ хүрэнгэ һайнаар бэлдэхын тула хү... ...эрдэм наукын мүнөөнэй хэмжээнэй ...рахаяа болиһон эдэ гурим дүримүү... ...хаража үзэхөөр болонхой. Жэшээлбэл, **...ондоо уларилтай бүхы зононуудта шэ... ...н 20 градус дулаанда ургадаг гэжэ то... ...ео. Теэд Сибирьтэмнай үрэһэн гол тү... ...бүришье бага температурада ургадаг** ...йн хизаарай түбэй районуудта газарай ...мпература олон жэлэй дүнгөөр абажа ...анай институдай агрометеорологическа ...нжэлэлгээр) иимэ болоно:

...мзорынь	Хүрьһэнэй температура иимэ гүнзэгыдэ дулаасаһаниинь	
	5 сантиметртэ	10 сантиметртэ
...ин 26—30	5,2	3,9
1—10	8,1	7,2
11—20	11,2	10,3
21—31	15,2	14,1
1—10	16,8	15,8

...ниисэ ехэнхидээл майн хоёрдохи арбан ...зарай хүрьһэнэй дунда зэргээр 10 гра... ...д байхада таригдадаг гээшэ. Тиимэһээ ...алгын лабораторидо туршагдаһанай ...ус дулаанда ургаха гэжэ тодорхойлог... ...римнай энээнтэй огто таарахаяа боли... ...ээ байтагай Алтайн хизаарай сорт... ...шье эндэ үнинэй нютагжаһан сортын ...хим шанартай үрэһэнэй ургаса дунда ...роцентнь гарадаг байба. Тэрэшэлэн Си... ...исын үрэһэн үлүүсэ дулаан температу... ...шье һайнаар ургадаггүй. Алтайн хүдөө ...чно-шэнжэлэлгын институдай үрэһэнэй 1962 оной ургасаһаа абтаһан шэниисын ...и үрэһэ олон ондоо температурада ур... ...аа.

...та	Хэдэн ондоо дулаан температурада үрэһэнэй ургаһаниинь процентээр харуулхада				
	10°	15°	20°	25°	30°
...ская-32»	93,0	89,0	84,0	78,0	26,0
...ая-46»	93,7	98,0	77,0	63,1	16,0
...1»	91,1	97,0	87,0	80,0	20,0
...м-553»	89,6	92,0	83,0	71,2	25,0
...е-758»	79,9	89,8	79,9	69,9	17,0

...а дээрэһээ харахада температурынгаа ...һаа дулаан болоходонь, үрэһэнэй ур... ...й муудана. Энээнһээ уламжалан, хүй... ...ратуратай газарта ёһоор тааража ур... ...һайн үрэһые шанараар муу гэжэ тоо... ...һондо гаргадаг ушар бии ха юм.

...гадаг хүдэлмэрилэгшэдтэ эдэ бүгэдэ ...байгаа гэхын аргагүй. Заримандаа ду... ...турада үрэһэнэй муугаар ургажа, ...а үгэхэгүйдэнь, лабораториин хүдэлмэ...рилэгшэд тэрэнээ хүйтэншэг хүрьһэндэ таряад ургуулжа үзэһэнэйнгөө һүүлдэшье хүрэнгын тарянай ургаха шанарые баһал буруугаар харуулдаг байна.

ЭНДЭ ХЭЛЭГДЭҺЭН баримтанууд гансашье шэниисын үрэһэ туршалгада хабаатай бэшэ, мүн эртэ таригдадаг бусадшье ургамалнуудай үрэһэ шалгалгада хабаатай. Жэшээнь, **наран сэсэгэй хүрэнгэ 20—30 градус дулаан хүрьһэндэ ехэнхидээ досоогоо үжэжэ, үндэһэндөө хосордог. Харин тэрэ үрэһые 10 градус дулаасаһан хүрьһэндэ тарихада тон һайнаар ургана.**

Тэжээлэй бобын үрэһэ шииг нойто ехэтэй сагта хуряагаад, 20 градус дулаанда ургуулхада фузариоз гэдэгээр гэмтэжэ, шанарынь эрид муудана. Хэрбээ тэрэниие хабар эртэ, 10—12 градус дулаасаһан хүрьһэндэ тарибал, ямаршьегүй ургажа, һайн эшэ намаа гарадаг.

Эгээл тиимэһээ **үрэһэ ургуулжа туршаха тушаа тусхай лабораторинуудта хэрэглэгдэдэг гүрэнэй тогтомол хэбэй (ГОСТ-5055-56, хабсарал 1) гурим, заабари газар тарялан эрхилэлгын мүнөө үеын ажалай дүй дүршэлтэй алгасажа байна бшуу.**

Эрдэм наука ажабайдалшье урагшаал дабшана. Ургамалай болбосорон ургаха таатай зохид температурын тодорхойлогдоһонһоо хойшо ургамалай физиологиин шэнэ хубинууд бии боложо, тэдэнэй үе үеэрээ хүгжэн һалбарха теори зохёогдоо. Мүнөө ургамалай үе бүхэн урган хүгжэхэ өөр өөрын температуратай байдаг, мүн хүсэд бээжэһэн ургамал үрэһэн хоёрой температура баһа ондо ондоо байдаг гэжэ мэдэгдэнхэй.

Мүнөө үедэ хүрэнгын ороонной ургаха шанарые шалгаха арга дотор ургамалай зоно бүхэнэй онсо илгаа хараада абтанагүй. Энээнһээ боложо, Алтайда тон һайн шанартай, эндэхи хүрьһэнэй температурада таараха үрэһэн ехэнхидээ голодоһондо гаргагдашана.

Хилын саанашье, жэшээнь, Францида үрэһэнэй зарим фирмэнүүд хүдөө ажахын ургамалнуудай хүрэнгын ороонной ургаха шанарые шалгахадаа, тэрэнээ элдэб температурада, илангаяа тарялан дээрэхидэл адлирхуу эрхэ байдалда ургуулжа туршана. Тэрэнэйнгээ ургаха шанарые харуулһан үнэмшэлгэ дээрэ ямар температурада ургуулагдажа туршагдааб гэжэ бэшэгдэдэг. Энээнэй ашаар үрэһэнэй ургаха шадалые уридшалан һайн мэдэхэһээ гадна, тэрэнээ хэр үдхэнөөр ургуулхаяа эртээнһээ тодорхойлхо аргатай болоно.

> ***Хүрэнгын ороонной шанар шалгадаг гуримые шэнэлхээр болоо бэшэ гү? Жэжэ, наршагар үрэһөөр тарихада шэниисын ургаса гектарай 2,5—3 центнерээр бага болоно. Стандартынгаа ёһоор тиимэ үрэһэн заримандаа нэгэдэхи классай гэжэ тоологдоно ха юм. Үрэһэнэй ургаха шанарые лабораторидо шалгажа гаргаһанай ёһоор тодорхойлогдоһон тарилгын нормо заримдаа буруу байна. Энээнһээ боложо, Сибирьтэ нилээд ехэ тарян дутуу абтана гээшэ. Урда тээнь кукуруза ургуулһан газарта шэниисэ тарихада үрэһэнэйнь шанар һайжарна. Хүрэнгын ороонондо һаналаа табиха гээшэ бүхы агрономуудай хэрэг.***

Хүрэнгын ороонно шалгаха арганууды шэнэдхэн хубилгахадаа, тэрэнэй биологическа шэнжэ болон тэрэнэй ургаха шанарые һайжаруулха хэмжээ абаха шухала болоо. Һүүлэй 10—15 жэлэй туршада Советскэ Союзай элдэб нютагуудта, илангаяа Сибирьтэ тарилгын урда үрэһэ болбосоруулан һайжаруулха хэдэн олон онол арганууд бии болгогдоһон байна. Тэдэниие хэрэглээд байхада, үрэһэн түргэн ургажа, нэгэ жэгдээр, хүсэтэйгөөршье гарадаг шуу. Теэд тэдэ онол арганууд таряашадай ёһотойл уялгата хэрэгынь боложо үшөөл шадаагүй.

Үрэһэн тухай, мүн тэрэниие тарилгада бэлдэхэ тушаа хэлэһэн хойноо хүрэнгын ороонно һайнаар сэбэрлэхэ, илгаха элдэб машинануудай үсөөдэдэг тухай дурдангүй үнгэрхэ аргагүй. 1962 ондо хүдөө ажахын делегацида оролсожо, Франци ошожо ерэһэн байнаб. Тэндэхи үрэһэнэй эгээл томо фирмэнүүдэй фабрикада хүрэнгын ороонно сэбэрлэхэ, илгаха мэргэжэл шадабаритайнь танилсаабди. Хүрэнгын гансашье тарилгын шанарые һайжаруулхын түлөө бэшэ, мүн ургасыень дээшэлүүлхын тула тэндэхид үрэһээ өөдэнь үлеэлгэн хаюулжа, хүндэ, хүнгөөрнь (томо, жэжээрнь) амяарлаад, мүн тусхай оньһон түхеэрэлгээр, илангаяа электронно машинаар ороонные түхэл түхэлөөрнь илгана. Энэ яһала һонирхолтой дүй дүршэл гэжэ һанагдана.

СОРТОВОЙ ҮРЭҺЭ бэлдэхэ эрилтэдэ ехэнхидээ миил ёһо тэдыгээр хандаха, илангаяа тэрэнэйнгээ бодото шанар тушаа һаналаа табихагүй ушар али олон үзэгдэдэг. Сорт тушаашье баһал хуушанай, гээгдэнги һанал баримталагдана. Тарилгын үрэһэ туршаха асуудалые абаад үзэе. Холисогүй сэбэр сортын үрэһэ бии болгохо хэрэгтэ энээнэй аша үрэнь яһала ехэ. Теэд хэн ямар үрэһэ шалгагша хоёрдохи категоридо оруулагдаһан хүрэнгын тарянай ургасань нэгэдэхи категориинхиһоо доошоо байха зэргэтэй гэжэ баталан хэлэжэ шадахаб?

Жэшээнь, хатуу сула ороонотой шэниисэдэ зөөлэн ороонотой сорт холисолдоходоо, тарянай шанар һураггүй муудадаг байна. Теэд гансахан сортнуудые холисогүй сэбэр байлгаха гээшэ гол зорилго гэжэ тоолоожо болохогүй бшуу. Үнэндөө зарим ушарта сортнуудые холижо таряадшье, нэгэл адли сортынхиһоо дээшэшье ургаса абажа болохо ха юм.

Хүрэнгэ туршалгын мүнөө хэрэглэгдэдэг гурим үшөө ямар дутагдалтайб гэхэдэ, үрэһэн бүхэнэй үүлтэрэй шанарые дээшэлүүлхэ эрилтые ханганагүй. Тэрэнһээ гадна, тарянай хуряагдахаһаа урда туршалга хэгдэдэгһээ (апробаци) боложо, ургасын хэмжээн хараада абтангүй, сортовой үрэһэндэ буруу сэгнэлтэ үгтэнэ.

Үшөө нэгэ асуудал. Сортовой үрэһэндэ документ бэшэхэдээ, ямар болзорто таригдажа ургуулагдаһан ороонон бэ гэжэ нэгэшье үгэ хэлэгдэдэггүй. Ондо ондоо температуратай газарта ургуулагдаһан шэниисын үрэһэн ороононойнгоо шанараар айхабтар ехэ илгаатай байдаг гэжэ академик Т. Д. Лысенко тон зүб тэмдэглэһэн байна. **Хэрбээ зүүн зүгэй районуудта бүри эртэ таригдаһан хүрэнгын участогуудай ургаса багашаг байдагшье һаа, тэдэнһээ абтаһан үрэһэнһөө саашадаа нилээд ехэ ургаса үгэдэг сорт бии болохо аргатай.** 1947 онһоо хойшо Алтайн хизаарта туршалга хэгдэһэнэй ёһоор харахада, «мильтурум-553» сортын шэниисын хоёрдохи, гурбадахи үеын үрэһэ адлирхуу эрхэ байдалда тарихадань, ургасадань горитой нүлөө үзүүлнэ. Жэшээнь, хабар бүри эртэ таригдажа ургуулагдаһан үрэһэнэй ургаса гектарай 19,9 центнер байхадань, дундуур болзоройхинь—17,7 центнер, харин бүри хожомой үрэһэн—16,4 центнер болоно. Эртэ таригдажа ургуулагдаһан үрэһэнэй шанар һураггүй һайн.

Сортовой үрэһэнэй үүлтэрэй шанарые һайнаар барижа бэхижүүлхэ хэрэгтэ ондоошье зүйлнүүд ехээр нүлөөлдэг. Жэшээлхэдэ, шииг нойто элбэгтэй ойтой тала, хадалиг газартай Сибириин зарим нютагуудта шэнгэн ургасатай таляаланһаа абтаһан үрэһэн нэгэдэхи, хоёрдохи үедөөшье биратай ургаса үгэдэггүй байна.

Алтайн хизаарай гүрэнэй үрэһэнэй ажахынуудта «мильтурум-553» сортын шэниисын нэгэ адли таряае үдхэнөөр, шэнгэнээршье, гектар бүридэ 3 миллионһоо 8 миллион хүрэтэр ороонно таряад туршагдаа. Хойто жэлынь энэ ургасаһаа абтаһан үрэһээ тон адли нормотойгоор, нэгэл газартаарижа үзэбэ. Тиихэдэнь шэнгэнээр ургуулагдаһан газарай үрэһэн гектарай 27,6 центнер ургаса үгөө, харин дундуур ургасатай газарайхи 32,8 центнер болоходонь, үрэһэ ехээр хэжэ, үдхөөр таригдаһан ургасын үрэһэн га бүриһөө 36,4 центнер таряа үгэжэ шадаа.

Мүн хүрэнгын үүлтэрэй шанарые алдахагүйн тула урда тээнь энэ таряаланда ямар ургамал таригдаһан байгааб гэжэ мэдэхэ шухала. Һүүлэй үедэ **Сибириин районуудта кукуруза элбэгээр таригдадаг боложо, тэрэнэй һүүлдэ ороонното ургамалай үрэһэ һайнаар ургуулжа абаха арга боломжо нээбэ. Урда тээнь кукуруза ургуулһан газарта шэниисэ тарихада, ургасань эрид дээшэлхэһээ гадна, үрэһэнэйнь шанар, үүлтэршье нилээд һайжарна гэжэ тодороо.**

Ороной зоно бүхэндэ тарянай үрэһэ ургуулха агротехническэ эрхэ байдалай удха шанар, шэнжэ түхэл олон янза байдагынь элитэ ааб даа. Эндэ гансал Сибириин эрхэ байдалда юун илангаяа шухалаб гэжэ хэлэгдэнэ гээшэ.

ТАРЯАНАЙ ҮРЭҺЭНЭЙ үүлтэрэй шанар, тэрэнэйнь илгаа тухай хаа хаанагүй яһала мэдэдэг, хэлсэдэгшье. Теэд энэнь миил наагуур лэ, гоёын тэдысэ хэлсэгдээд, харин тэрэниие ажал дээрэ хэрэглэхэ, колхоз, совхозуудтахи үрэһэ хүрэнгэ һэлгүүлэн шэнэлхэ тушаа юуншье хэгдэнэгүй. **Олонхи ушарта ажахынууд яһала һайн, үндэр ургаса үгэдэг үрэһээ тушаагаад, орондонь ёһо тэдысэ шалгагдажа, һайн гэгдэһэншье һаа, үнэндөө тон муу шанартай хүрэнгын таряа абаха баатай болодог. Мүнөө хэрэглэгдэжэ байһан гурим үрэһэнэй шанарые, тэрэнэй үүлтэрые наринаар хинан хаража һайжаруулха зорилгые яашье дүүргэжэ шадахагүй**

Иимэ байдалай гол шалтагаанай нэгэн—агрономуудые бэлэдхэлдэ бии байһан дутагдалнууднай болоно. Хүдөө ажахын институдуудай селекци болон үрэһэнэй ажахы эрхилгын курсануудта һуралсалынь ехэнхидээл селекци шэнжэлхэ асуудалда бүхы сагаа барана. Үрэһэнэй ажахын асуудалнуудые һурагшадта заахадаа, имагтал тэрэнэй схемые гол түлэб ойлгуулаад, нютагжаһан сортнууд, ороонной тарилгын стандарт, мүн хүрэнгын шанарые, ургаха хүсыень шалгаха арганууд тухай хэлэжэ үгөөд лэ дүүргэдэг. Илангаяа ороной зоно бүхэндэ үрэһэ ургуулгын онсо илгаатай байһан тухай хэзээдэшье хэлэгдэдэггүй байхаһаа кадна, тэрэниие туршалгын эмхи зургаануудта шэнжэлэгдэжэшье үзэгдөөдүй бшуу.

Эгээл тиимэһээ зарим нютагжаһан сортнуудай үүлтэрэй шанарай муудажа эхилһэн шалтагааниие тодорхойлхо, тэрэнииень барин бэхижүүлхэ, улам һайжаруулха тушаа хэгдэхэ ёһотой шухала асуудалнууд мүнөө хүрэтэр шэнжэлэгдээгүй байна бэшэ аал? Хүрэнгын таряа зүбөөр хадагалха, тэрэнэй ургаха шанар, хүсэ шадалые дээшэлүүлхэ, нютаг нютагай эрхэ байдалда тааруулан, сортнуудые бүхыдэнь һайжаруулан шэнэлхэ гэхэ мэтэ ёһотойл һайн онол арганууд үшөөл олдоогүй байна.

Ороонното ургамалнуудай үрэһэ ургуулха, селекци эмхидхэхэ тушаа тусхай түбэй газарнууд һаянай бии болгогдоо. Теэд тэдэнэр нютаг нютагай байдалда тааруулан, эдэ асуудалнуудые бүхыдэнь шиидхэжэ үшөөл шадахагүй ха даа. Туршалгын бүхы эмхи зургаануудта, илангаяа ороонно таряа ехээр ургуулдаг районуудта, үрэһэ шэнжэлгын хүдэлмэриие эрид һайжаруулха саг ерээ. Сорт туршалгын участогуудта үрэһэ шэнжэлхэ ажалые һайса үргэдхэхэ, мүн колхоз, совхозуудташье туршалгын хүдэлмэри эмхидхэхэ хэрэгтэй.

Үрэһэ тарижа ургуулха агротехникэ зохёохо, мүн сортовой хүрэнгын агротехникын асуудалнуудые шиидхэхэдээ гү, али үрэһэнэй участогуудай ургасын хуряалга болон ороонныень эрхим шанарта хүргэхэ эрилтын онсо илгааг элирүүлхэдээшье агроном бүхэн тон бодомжотой, шадамар байха ушартай. Үрэһэ ургуулдаг хүн бүхэн ажахын өөрын туршалгын участок гү, али тусгаар политой байгаад, тэндээ үрэһэ ургуулгын элдэб онол арга хэрэглэхэ, тэрээнһээ аша үрэ туйлаха ёһотой. Тиигэбэл, хүрэнгын тарянай үүлтэрэй шанарые һайнаар баримталха гээшэ бүхы агрономуудай нэрэ хүндын хэрэг боложо, сортнуудые зүбөөр нютагжуулан ургуулха зорилго амжалтатайгаар шиидхэгдэхэл.

Манай һанахада эдэ бүхы хэмжээнүүдые зүбөөр бэелүүлбэл, үрэһэ ургуулгые үндэр баян ургасын үндэһэ һуури болгожо гүйсэд шададхаха байна.

Ф. Шевченко,

Алтайн хүдөө ажахын научно-шэнжэлэлгын институдай директорэй орлогшо, РСФСР-эй габьяата агроном.

Барнаул город.

(«СЕЛЬСКАЯ ЖИЗНЬ» газетын 1963 оной январиин 11-нэй номерһоо абтаба).

МОСКВАГАЙ ОБЛАСТЬ. Москвагай мебель хабсаралгын № 1-дэхи комбинадай конструкторнууд мүнөө үеын таарамжатай зохид мебель зохёобод. Һаядаа олоор гаргагдаха шэнэ мебель худалдан абагшадай зүгһөө эрилтэ ехэтэй байхань лабтай. Зураг дээрэ: нэгэ таһалгатай байрада тааруулагдаһан шэнэ мебель. ТАСС-ай фотохронико.

Энэ цех эрхимүүдээрээ суурхана

Жэл ерэхэ бүри республика доторнай коммунис ажалай нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө мүрысэжэ байһан предприяти, цехүүдэй тоо улам олошорно. Энэ мүрысөөндэ эдэбхитэйгээр хабаадалсажа ороһон Улаан-Үдын локомотив-вагонуудые заһабарилдаг заводой инструментальна цехэй хүдэлмэришэд һараһаа һарада ажалай шэнэ амжалта туйлана. Тэдэнэр абаһан уялгаяа сүм дүүргэжэ, коммунис ажалай хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһөөр һараһаа дээшэ боложо байна.

Энэ цехэй хүдэлмэришэд заводойнгоо олон мянган хүдэлмэришэдэй гартаа бариха бүхы зэр зэмсэгүүдые бүтээдэг гээшэ. Тиимэһээ тэдэнэй оролдосото ажалһаа заводой бусад цехүүдэй ажал хэрэг бага бэшээр дулдыдадаг байха юм.

Мүнөө түүхэтэ долоон жэлэй табадахи жэлые бэелүүлжэ эхилээд байһан эдэ үдэрнүүдтэ инструментальщигууд урдаа табигдаһан зорилгоёо амжалтатайгаар бэелүүлжэ оронхой. Тэдэнэй дундаһаа 260 түрүү хүдэлмэришэд коммунис ажалай ударнигууд боложо, үйлэдбэри дээрэ техническэ дэбжэлтэ туйлахын түлөө тэмсэлдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсана. Залуу токарьнууд Александр Петров, Сергей Амбуев, Евдокия Шойсоронова, слесарьнууд Михаил Серышев, Николай Хомутников гэгшэдые танихагүй хүн эндэ байха аал. Эдэнэр барандаа долоон жэлэйнгээ даалгабарита түсэбүүдые болзорһоонь урид дүүргэхэ ойртонхой.

Д. Дармаев,

ПВЗ-гэй хүдэлмэришэн.

Дүй дүршэлөө халан абалсаба

Загарайн промышленно-үйлэдбэриин зонын олонхи предприятинууд ...модо бэлэдхэхэ, модо хюрөөдэхэ үйлэдбэритэй. Эндэхи олохон леспромхозуудай дэргэдэ түмэр замай шпала хюрөөдэдэг заводуудһаа гадна, Онохойн модоной комбинат тон ехэ хэмжээнэй хюрөөдэмэл модо арадайнгаа ажахын хэрэглэмжэдэ эльгээдэг байна.

Онохойн модоной комбинадай дэргэдэ модо хюрөөдэдэг үйлэдбэриин мэргэжэлтэдэй тусхай семинар һаяхан үнгэргэгдэһэн байна. Тус семинарта олохон предприятинуудай мастер, механик, бригадир болон станочнигууд хабаадалсаа. Эндэ тус комбинадай цехэй мастер Борис Григорьевич Котляровский ажалай эмхидхэлые һайжаруулха ба хүдэлмэришэдэйнгөө амаралта тухай семинарта хабаадагшадта элидхэл хэһэн байна. Тэрэшэлэн участогай начальник нүхэр Вшивков комбинадай модо хюрөөдэдэг цехэй үйлэдбэриин экономическа үрэ дүнгүүд тухай нэмэлтэ элидхэл хээ. Элидхэлэй һүүлээр эндэ суглларагшад цех соогуур ябажа, шэнэ түхеэрэлгэнүүд болон ажалайнь эмхидхэлтэй тодорхойгоор танилсаа.

Шулуутайн, Горхоной, Хандагатайн леспромхозуудһаа ерэһэн мастернууд нүхэд Колмаков, Дацко, Филиппова болон бусад комбинадай цехэй ажалай эмхидхэлые һайшаажа, мүн өөһэдынтөөшье һанамжануудые хэлэһэн байна.

Семинарта хабаадалсагшадта үйлэдбэриһөө гараһан хюрөөгэй хибэдэһэн, бусад үлүү юумэн барандаа хэрэглэгдэдэг байһаниинь ехэ һонирхолтой байба. Энээнэй ашаар цехэй хүдэлмэришэд продукциингаа өөрынь үные ехээр хямдаруулжа шадаа. Тэрэшэлэн цех соо хүдэлмэришэдэй эмхитэй зохидоор амарха арга боломжын байгуулагдаһан ушар семинарайхидые мүн лэ һонирхуулаа. Эндэхи амаралтын таһалга соо телевизор тодхогдоһон, шатар, даам, домино, газетэ, журналнууд элбэгээр табигданхай.

Г. Павлов.

Һүбэлгэн ухаатанай нэгэн

Стол дээрэ тонгойһон залуу хүн ехэл ханамжатайгаар, оролдосотойгоор урдаа дэлгээһэн саарһан дээрээ элдэб олон тоо бодолго хэжэ, юушьеб даа ехэл тааруулжа ядана хэбэртэй. Энэмнай «Бурстрой» трестын сметнэ группын ахалагша инженер — проектировщик Владимир Будаевич Цыбикдоржиев гээшэ. Барилга дээрэ олон жэлдэ хүдэлмэрилһэн бэшэшье һаа, ажал хэрэгтээ үнэн сэхэ, эгээл эдэбхитэй уралан нарижуулагшадай нэгэн байһанаа барилгашадтаа харуулаа.

Энэ нүхэрэй уралан нарижуулгын ажал дээрэ гаргаһан оролдолгонь аша үрэеэ харуулжа эхилээ. Нёдондо жэлһээ эхилжэ, тэрэнэй дурадхалаар фундаментын шэнэ блогууд бүтээгдэжэ байна. Урдань тэрэ блогууд 70 сантиметр зузаантай һаа, мүнөө 10 сантиметрээр бага болгогдоо. Тэрэнь дулаа бариха, бүхэлэлгын талаар урдынхиһаа зааханшье дутуугүй байһанаа харуулаа. Гадна тэрэ 10 сантиметр арьбалһанай ашаар барилгашад нэгэ гэрэй фундамент табилгада 24 кубометр бетон гэхэ гү, али 552 түхэриг мүнгэ арьбалха аргатай болобо.

Залуу уралан нарижуулагша нүхэр Цыбикдоржиевай дурадхалаар бүтээгдэжэ эхилһэн блогууд энэ жэлдэ олохон барилганууд дээрэ хэрэглэгдэжэ эхилбэ. Мүнөө энэ уралан нарижуулагша мастер нүхэр Бабенкотэй хамта хабсаргагдамал блогуудаар фундамент табиха шэнэ арга дээрэ оролдосо ехэтэйгээр хүдэлмэрилжэ байна. Тэдэнэй оруулһан дурадхалаар хүдэлмэреэ эмхидхээд байхада, фундамент табилга дээрэ гаргашалагдадаг бетоной 25 процентнь арьбалагдаха ба газар малтаха ажал ехээр хүнгэдхэгдэхэ болоно.

А. Шулунов.

Тобшохоноор мэдээсэхэдэ

★ Улаан-Үдын трамвайн управлени кондукторгүйгөөр 10 вагон ябуулдаг болоо. Тиигэжэ 20 кондукторые тэрэ ажалһаа сүлөөлбэ. Тэрэшэлэн кондукторнуудай абадаг горитойхон салин хүлһэн алмагдаа.

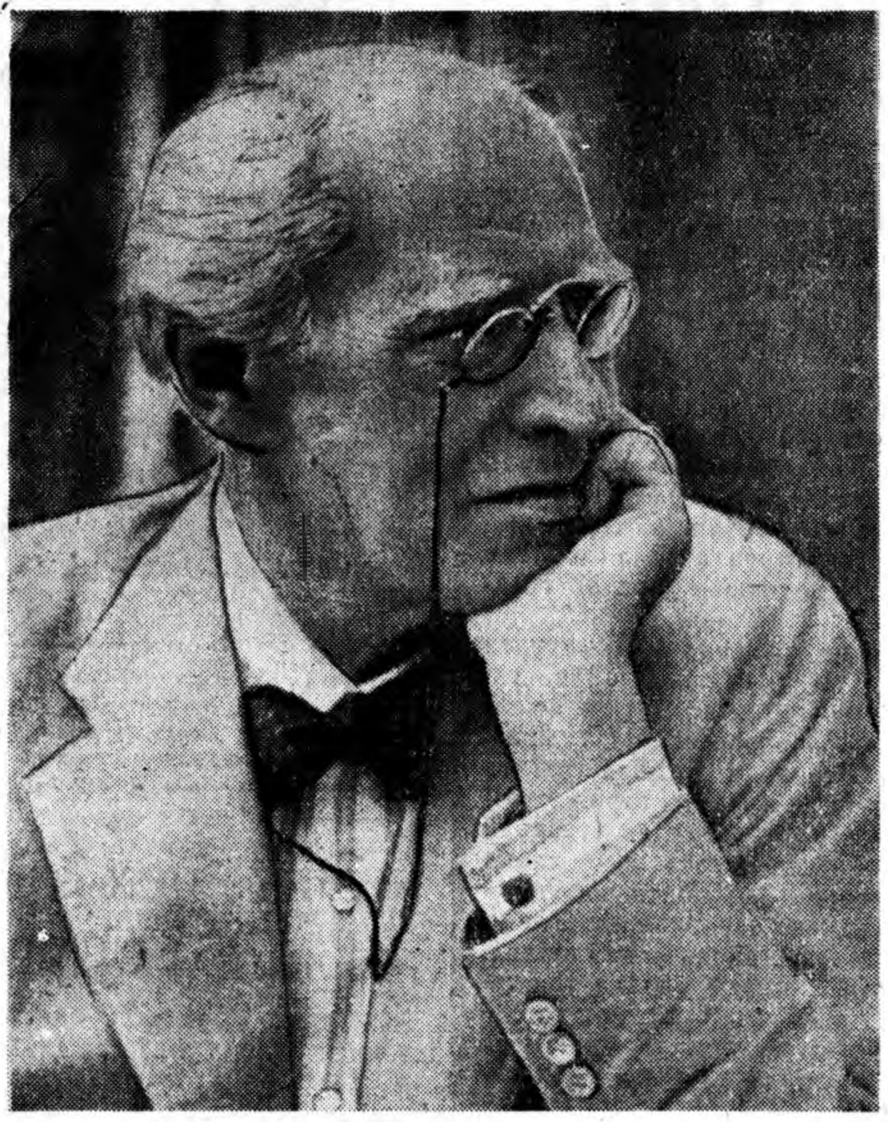
★ Тус управлениин трамвайнуудые комплекснор заһабарилха шэнэ депо Үдэ голой урда бэедэ баригдахань. Тэрэ депо 100 вагон изгэ доро оруулжа заһабарилха баг таамжатай байхаар хараалагдана.

★ Энэ жэлдэ мелькомбинат хүрэтэр табигдаха трамвайн харгын барилга үргэлжэлүүлэгдэхэнь.

МАНАЙ КАЛЕНДАРЬ

Ородой театрай омогорхол

(К. С. Станиславскиин түрэһөөр 100 жэлэй ойдо.)

Константин Сергеевич Станиславский шэнги хүниие театрай түүхэ мэдээгүй юм. К. С. Станиславскиин бэлиг шадабари, хурдан ухаата ажаябуулгань, театрай искусствын гол асуудалнуудые тайлбарилһан тэрэнэй революционно хараа шэглэлынь гансашье ородой бэшэ, мүн бүхы дэлхэйн театрнуудта айхабтар ехэ нүлөө үзүүлһэн юм.

К. С. Станиславскиин ажабайдалай шэн габьяань юун бэ гэхэдэ, тэрэнэй хүсөөр ородой театрай түүхын шэнэ шата болоһон Москвагай Уран һайханай театр байгуулагдаа һэн. Бэлигтэй залуу актернууд И. М. Москвин, В. И. Качалов, Л. М. Леонидов, О. Л. Книппер, М. П. Лилина, М. Ф. Андреева болон бусадһаа бүридэһэн энэ театр удангүй эгээл мэдээжэ, баян репертуартай театрнуудай нэгэн болоо һэн.

Энэ хадаа шэнэ гурим ёһоной театр байгаа: урда тээнь «театр» гээшэ хадаа «актерай ансамбль» гэһэншүүгээр ойлгогдодог һэн. Харин К. С. Станиславскиин байгуулһан театр эгээл түрүүшынхеэ театр гээшэмнай идейнэ, уран һайханай өөрын программатай творческо нэгэ коллектив мүн гэжэ хүн зондо баталан харуулһан байха юм.

К. С. Станиславскиин урда тээ бүхы дэлхэйн нэгэшье театр режиссерой хэрэгые театрай ажалай гол һалбари гэжэ тоолодоггүй байгаа. Имагтал тэрэнэй ажаябуулгын амжалтын ашаар режиссерой театрта ямар ехэ үүргэ дүүргэдэг байһаниинь тон элиржэ, тэрээндэ тусхай анхарал хандуулагдаба.

К. С. Станиславский театрай хүтэлбэрилэгшэ, режиссер байһан туладаа тэрэнэй искусствын хүгжэлтэдэ бүхы шэнэдхэхы хубилалтануудые оруулаа. Энэнэй урда тээ театр тон үсөөхэн харгшадай һанаанда таараһан, тон үгытэйхэн репертуартай һэн. Москвагай Бага, Петербургын Александрийска театрнуудай бюрократическа ажаябуулгые К. С. Станиславский эрид шүүмжэлһэн юм. Театр гээшые ёһото уран һайхан, арадай болгохо тухай актер, драматургнуудай үни заяанһаа эрмэлзэһэн хүсэлые К. С. Станиславский эльгэ зүрхөөрөө мэдэржэ, театрай искусствын хурдан хурса хүгжэлтэдэ һаалта хэһэн һарюу, һалихай «богоһонуудтай» эбсэшэгүй тэмсэл эхилһэн байгаа. Тэрэ хадаа өөрыгөө агууехэ Щепкин, Мочалов, Садовский, Ермолова гэгшэдэй шабинь гээшэб гэжэ буруу бэшэ тоолодог һэн. Нээрээшье ажабайдалай үнэншэмэ шэнжэтэй, болбосорхы табсанда ородой театрые тэрэл асарһан түүхэтэй.

Станиславский эгээл түрүүлжэ, А. П. Чеховэй пьесэнүүдэй тон орёо нарин, уянгата удхын «нюусые» тааһан, Мольерэй һа хадхама шог зугаае, А. М. Горькиин шэрүүн аад, ажабайдалай агуу үндэһэнтэй холбоотоһон реализмые ойлгоһон байна. К. С. Станиславский агуу ехэ актер һэн. Тэрэ угаа шадамараар Тургеневэй зохёолоор табигдаһан зүжэг соо Ракитинай ролиие гүйсэдхэжэ, мүн генерал Крутицкиин образ бүтээн, бараниие гайхуулһан гэхэ. Тэрэнэй гүйсэдхэһэн полковник Вершининиие хайрлажа, харагшад нэгэнтэ бэшэ уйлалдаһан, Фамусовайнь тэнэгшэг аашануудые наадалжа, эльгээ эгшэтэрээ энеэлдэһэн байха юм.

К. С. Станиславский актернуудта ехэ эрилтэнүүдые табидаг һэн. Актер гээшэ, тэрэнэй һаналаар, рольнуудаа ямаршье хэб журамай ёһоор наадаха бэшэ, харин сценэ дээрэ ёһотоор ажаһууха, мэдэрхэ, амилха зэргэтэй гэжэ Станиславский тоолодог байгаа. Шэнэ зүжэг харуулга гээшэ хүн зониие ганса һонирхуулха бэшэ, тэдэниие ажабайдалай орёо, хүндэ, агууехэ байһые ойлгуулха, мэдэрүүлхэ зэргэтэй гэжэ тэрэ номнодог һэн. Сценэ дээрэ зарим актернуудай бэлиг шадабари гансааран илгаран, ута унжагай монологуудай мүрысөөн, шог зугаа хаялсаан дэлгэршэхэ бэшэ, бүхы зүжэг бодосто бэеэрээ харагшые эзэлэн абаха болоходоо үнэншэмэ байхал гэжэ тэрэ хэлэдэг һэн. Гансал нэгэ хэһэнээ оло дабтангүй, үдэр бүриин ажалдаа шэнэ шэнэ творческо ухаа бодол, аргануудые оруулхын түлөө тэрэ тэмсэгэ.

Чехов, Горький, Толстой, Островский, революциин һүүлээрхи Леонов, Вс. Иванов, Булгаков, Тренев, Афиногенов гэгшэд тэрэнэй эгээл дуратай авторнууд һэн. Тэдэнэй пьесэнүүд Станиславскида творческо гүнзэгы һонирхолтой байжа, драматург бүхэнэй зохёолой онсо шэнжые тэрэ ехэ наринаар шудалдаг байгаа. Энэнһээ эхилжэ, театр гээшэ литературатай нягта барисаатай болоо. Ажабайдалай шэнэ амисхаал, ухаан бодол асараагүй, «энэ тэрэ театрай сценэдэ тааруулагдажа бэшэгдэһэн» пьесэнүүдые К. С. Станиславский хайра гамгүй шүүмжэлдэг, тэдэниие театртаа дүтэшье табидаггүй һэн гэхэ.

Театраа хүгжэлтын үргэн зам харгыда гаргажа, шэнэ авторнуудтай уулзуулжа, репертуараа үшөө баян болгохын хойноһоо оролдоһоной ашаар А. П. Чеховэй пьесэнүүдые табиюлжа эхилээ. Автор бүхэн онсо илгаатай, тиимэһээл Шекспирэй, Мольерэй, Пушкинай, Островскиин, Чеховэй, Горькиин тусхай театрнууд бии гэжэ Станиславский эгээл түрүүлжэ ойлгоһон байна.

К. С. Станиславскиин ажаябуулгые хэдэн үгөөр хэлэжэ болошогүй, тэрэнэй үдэр бүриин ажал театрай бүхы ажабайдалтай холбоотой. Сценэ дээрэ хэнэйшье мэдэрээгүй байһан дутуу дунда, үнэншэмэ бэшэ наадалгые тэрэ дары ойлгодог һэн. МХАТ-ай суута актернууд Москвин, Качалов, Книппер-Чехова, Леонидов гэгшэд дэлхэйдэ мэдээжэ мастернууд болоһоншье һаа, шабиин гэнэхэн зангаар Станиславскиин заабаринуудые шагнадаг, тэрэнэй эрилтые ханамжатайгаар дүүргэдэг байһан юм.

К. С. Станиславский уран һайханай театрнуудай сценын агууехэ багша байһан, байһаншье зандаа. Тэрэ хадаа актерой ажалай удха шанар, шэглэл харааень баримталһан гайхамшагта «системэ» байгуулаа юм. Станиславский эгээл түрүүн дэлхэйн эстетикын удха бодолдо психологиин асуудалнуудые оруулаа. Өөрынь хэлэһээр, Станиславскиин «системэ» хадаа актерые гансал энэ тэрэ роль гүйсэдхэхыень һургаха бэшэ, харин сценэдэ бэеэ зорюулһан хүнэй ёһотой уран зурааша байһые баталан харуулха, мэдэрэл бодолыень элсүүлжэ, роль бүхэнөөрөө шэнэ шэнэ мэдэрэлнүүдые түрүүлхыень һургаха зорилготой һэн. Теэд зарим хүнүүд энэ «системые» гансал хуурай дүрим болгожо, хоро хүргэдэг; үнэндөө Станиславскиин «системэ» гээшэмнай хэзээдэшье дабтагдашагүй, өөрын онсо шэнжэтэй, арга боломжонуудтай ха юм.

Революциин урда тээ уран һайханай театр Чехов, Горькиин драматургиие нээжэ, манай совет залуу драматургиин һургуули боложо үгөө. Хэнэйшье тайлбарилжа шадаагүй орёо хүндэ асуудалнуудые Станиславскиин лэ байгуулһан театр тайлбарилжа, ёһото реализмын харгыгаар дабшаһан намтартай. Эгээл эндэһээ совет шэнэ үеымнай драматургнууд К. А. Тренев, Л. М. Леонов, В. Иванов, М. А. Булгаков, В. П. Катаев гэгшэд урган гараа. Мүн эндэл социалис реализмын гэрэлтэ замда психологиин нарин нугархай уутын мастернууд, дайшалхы урагшаа һаналтан, гайхамшаг бэлигтэй актернууд дэгжэээ.

Энэнь хооһон талаһаа гараһан хэрэг бэшэ — имагтал Станиславскиин «системын» агүүехэ һургуулиин хүсэн бшуу.

«Бидэнэй юушье хэжэ байхадамнай, Станиславский ходо мантаяа. Тэрэнэй һургуули гарангүй, мүнөөнэй уран шадабарита актер болохом гэһэнэй аргагүй», — гэжэ хэдэн жэлэй урда тээ чехиин революционно искусствын түлөөлэгшэ, оюун бэлигтэ режиссер Эмиль Буриан тэмдэглээ һэн.

Ородой агуу ехэ режиссер, актер Константин Сергеевич Станиславскиин ажаябуулгые эдэ үгэнүүд тон зүбөөр гэршэлнэ. Тэрэнэй түрэһэнһөө хойшо зуун жэл болобо. Наһа бараһанһаань хойшо оройдоол хорёод жэл үнгэрөө. Хэды тиибэшье, үдэр бүхэндэ, үе саг бүхэндэ дэлхэйн хэдэн зуун театрнуудай творческо ажалда Станиславский нүлөө үзүүлһээр. Тэрэнэй ажаябуулга, ажабайдал, оюун бэлигтэ заабари бүхы сценын соёлой алтан түүхэдэ одон боложо, ерээдүйн үшөө һайхан театрай хэрэгтэ агууехэ жэшээ болоно.

Е. Сурков.

СПОРТ

ЕЛҮҮР ДЭЭРЭҺ...

Профсоюзуудай үбэлэй табадахи спартакиадада зорюулагдаһан мүрысөөн республикымнай конькишадай дунда үнгэргэгдөө. Һонирхолтой энэ мүрысөөн Буряадай АССР-эй 25 жэлэй ойн нэрэмжэтэ стадион дээрэ хоёр үдэрэй туршада болоһон байна. Мэдээжэ спортсменүүд — спортын мастернууд Василий Яременко, Леонид Бердников (велосипедээр), Тамара Шевчук, Нина Боброва, нэгэдэхи разрядтайшуул Валерий Мунгалов, Олег Зайкин, Валентина Оздоноева, Маргарита Журкина, Пана Трифонова болон бусад тус мүрысөөндэ хабаадалсабад.

Мүрысөөншье эхилжэ, эхэнэрнүүд 500 метрэй зайда хоорондоо шанга тулалдаа эхилнэ. Эдэнэрэй дундаһаа багшанарай институдай студентка Валентина Оздоноева һайн саг—52 секунда харуулба. Энэ сагые һайжаруулхаар урилдаанда гараһан спортын мастернууд Нина Боброва, Тамара Шевчук гэгшэдэй дүн гаргахада, нэгэниинь —52,5, нүгөөдэнь —52,8 секунда харуулһан байшоо. Мүн 1500 метрэй урилдаанда Валентина дахинаа түрүүлжэ, үетэн нүхэдөө урмашуулна.

500 метрэй зайда урилдаһан эрэшүүл сооһоо Леонид Бердников эгээл һайн саг харуулаа. Тэрэ хадаа энэ зайе 46 секунда соо гаталаа бшуу! Һүүлдэнь урилдаһан Валерий Мунгалов, Олег Зайкин, Василий Яременко гэгшэд тус тустаа аб адлихан —47 секунда харуулжа, удаадахи һууринуудые хубаалдаа.

3000 метрэй зай. Эндэ Леонид Бердников баһал эрхимлээ. Хоёрдохиие—Мунгалов, гурбадахи һуури Юрий Кокорин эзэлһэн байна.

Мүрысөөнэй хоёрдохи үдэр. Эхэнэр конькишад урилдаанай елүүр дээрэ гаража, дахин шанга тулалдаан эхилээ. Конькишадай дунда 1000 метрэй зайда урилдагшад сооһоо Тамара Шевчук эрхимлэжэ, дахинаа республикын чемпионой нэрэ солые өөртөө үлөөнэ. Журкина, Трифонова гэгшэд хоёрдохи, гурбадахи һууринуудые эзэлээ. 3000 метрэй зайда урилдаһан эдэнэрэй дундаһаа Маргарита Журкина шалгарна.

1500 метрэй зайда эрэшүүл урилдахань гэһэн һураг стадиондо суглаарагшадай анхаралые татана. Богони зайда шуран хурдаар гүйдэг Леонид Бердников баһал түрүү зэргэдэ гаража, харагшадай урма зориг бадаруулна. Хэдэн удаа республикын чемпион ябаһан Василий Яременко энэ үдэр бираагүй. Конькишад Мунгалов, Кокорин гэгшэд спортын мастерһаа үлүү һайн дүн харуулжа, хоёрдохи, гурбадахи һуури эзэлнэ.

5000 метрэй зайда эгээл шанга тулалдаан болоо. Ехэ зайда эсэхэ сусахые мэдэнгүй, хурдаар ябадаг Валерий Мунгалов хэнһээшье урид фиништэ хүрэжэ ерээ. Тэрэнэй удаа Бердников, Кокорин, Яременко гэгшэд хойно хойноһоо һубарилдаба.

Дүрбэн зайда урилдагшадай дүн гаргахада, Леонид Бердников хамта дээрэнь 201,726 очкотой боложо, түрүү һуури эзэлээ. Конькишад Мунгалов—203, 496, Кокорин— 206, 553, Яременко 207, 900 очко абаһан. Эхэнэр конькишад сооһоо 224, 832 очкотой боло... эрхимлэжэ, респуб... нэрэ солодо хүртөө... Журкина, Оздоноев... шэд удаадахи һуур...

Командануудай ... ПВЗ-гэй нэгэдэхи ... шэд түрүүлээ.

Улаан-Үдын ги... рийн мэдээсэһэнэй... республика соом... үүлэтэй аад, саһ... руун хойноһоо һа... һалхилха. Улаан-... лөөгүүр 29—31, ... градус хүйтэн ба...

Январиин 18-1... республика соомн... тэй байха. Шииг... Һалхин һулаханаа... аймагуудта һүни... нютагуудта 31—3... гуудта үдэртөө 26... тагуудта 19—24 ... байхаар багсаагд...

Эрхим жолоошо...

Содном Санжиевич Шагдуров Советскэ Армиин албанһаа бусамсаараа, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздоо элдэб ажалда ябаа бэлэй. Удаань тэрэниие автомашинын жолоошоной курсада эльгээһэн юм. Курса дүүргэжэ ерэхэдэнь, тэрээндэ «ЗИЛ-355» маркын автомашина даалгаа һэн. Содном Санжиевич тэрэ гэһэнһээ хойшо машинаяа гамтай наринаар ашаглажа, колхозойнгоо нилээд ехэ ажал хүдэлмэри бүтээһэн байха юм.

Тэрэ «зилээр»... ган километр ... зуураа хэдэн ... мөөрын олон р... байна. Колхозой... ниин гэшүүн, ни... хим жолоошон ... жиевич Шагдур... дай АССР-эй э... шон», мүн комм... ударник гэһэн ... зэргэнүүд олгог...

Захаамин.

ХИЛЫН САанаһаа

КПСС-эй делегаци Берлин ерэбэ

БЕРЛИН. Германиин Нэгэдэмэл Социалис партиин VI съездын хүдэлмэридэ хабаадалсахаяа КПСС-эй делегаци КПСС-эй ЦК-гай Нэгэдэхи секретарь Н. С. Хрущев түрүүтэйгээр январиин 14-дэ ГДР-эй ниислэл хото—Берлин ерэбэ.

СЕПГ-гэй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, ГДР-эй Гүрэнэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Ульбрихт, СЕПГ-гэй ЦК-гай политбюрогой гэшүүд ба гэшүүндэ кандидадууд, Гүрэнэй Соведэй болон Министрнүүдэй Соведэй гэшүүд, ГДР-эй демократическа партинуудай болон олонниитын организацинуудай хүтэлбэрилэгшэд КПСС-эй делегациие угтаба.

Угтагшадай дунда—СЕПГ-гэй VI съезддэ ерэһэн коммунис болон хүдэлмэришэдэй партинуудай делегацинуудай хүтэлбэрилэгшэд байлсаба.

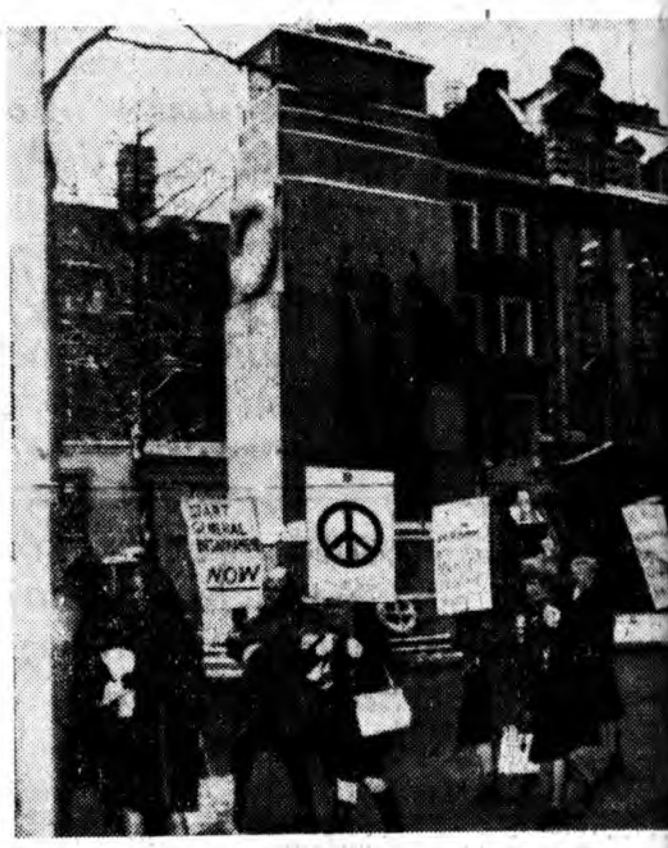
Н. С. Хрущев ба делегациин бусад гэшүүд вагон сооһоо гаража ерэбэ. Тэдэнэр В. Ульбрихттэй болон ГДР-эй бусад хүтэлбэрилхы ажал ябуулагшадтай хани халуунаар, аха дүүгэй ёһоор мэндэшэлэлдэбэ.

Хожомынь КПСС-эй делегаци ба угтагшад Зүүн вокзалай ехэ зал тээшэ ошожо, тэндэ митинг болобо.

В. Ульбрихт Н. С. Хрущев хоёр үгэ хэлэбэд.

Зүүн вокзал дээрэ КПСС-эй делегациие угталга телевиденеэр болон радиостанцяар бүхы орон соогуур дамжуулагдаба.

(ТАСС).

Январиин түрүүшын үдэрнүүдтэ Лондондо сагай уларил ехэ муу байгаа. Тиибэшье Англиин эхэнэрнүүд буу зэбсэг хуряахые уряалһан лозунгнууд доро болоһон жагсаалда гараа: «Бүгэдэ ниитээрээ буу зэбсэг хуряалгые энэ дарыдаа эхилхэ», «Лондоной гэр байрагүйшүүлдэ 4136 гэр хэрэгтэй», «Бүхы ядерна туршалгануу... даа болюулха» гэ... ниислэл хотыгоо ... рижа гараа. ЗУРАГ... саалда хабаадаһан ... нотафа—дэлхэйн х... үедэ хосорогшодой ... жуугаар гаража я...

АП—Т...

СЕПГ-эй VI съезд нээгдэбэ

БЕРЛИН, январиин 15. (ТАСС). Германиин нэгэдэмэл социалис партиин VI съезд баяр ёһололой оршон байдалда мүнөөдэр эндэ нээгдэбэ. Энэ съезд дээрэ олонхи оронуудай аха дүү коммунис болон хүдэлмэришэдэй партинуудай делегацинууд, тэрэ тоодо КПСС-эй ЦК-гай Нэгэдэхи секретарь Н. С. Хрущев толгойлогшотой КПСС-эй делегаци байлсана.

Тус съезд партиин шэнэ Программа болон устав баталан абаха юм.

СЕПГ-гэй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь В. Ульбрихт гэгшын «Социализмын Программа болон Германиин Нэгэдэмэл Социалис партиин зорилго» гэһэн элидхэлые съезд мүнөөдэр соносохо юм.

В. В. Кузнецов Гаванада

ГАВАНА, январиин 15. (ТАСС). Кубын гадаадын хэрэгүүдэй министр Рауль Роа гэгшын уряалаар СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо В. В. Кузнецов үсэгэлдэр эндэ ерэбэ.

Нью-Йоркдо уулзалга болобо

НЬЮ-ЙОРК, январиин 15. (ТАСС). Январиин 14-дэ Советскэ Союзай ООН-ой дэргэдэхи зургаан соо ядерна зэбсэг туршалгые болюулха талаар хоёр талын хэлсээ хэхэ СССР США хоёрой түлөөлэгшэдэй түрүүшын уулзалга болобо.

США-гай дурадхалаар болоһон энэ уулзалган дээрэ Советскэ талаһаа — СССР-һээ ООН-ой дэргэдэ саг үргэлжэ байдаг түлөөлэгшэ Н. Т. Федоренко болон ядерна зэбсэг туршалгые хорихо Подкомитедтэ байдаг СССР-эй түлөөлэгшэ С. К. Царапкин, Америкын талаһаа—буу зэбсэг хуряаха ба буу зэбсэг хинаха талаар агентствын директор Уильям Фостер гэгшэд байлсаба.

Ядерна зэбсэг туршалгые болюулха зарим асуудалнууд тушаа һанамжануудаа энэ уулзалга дээрэ хэлсэһэн байна.

Улаадахи уулзалгань мүнөөдэр болохо.

Францида ангиин тэмсэл улам шангадана

Салин хүлһэ дээшэлүүлхын, ажабайдалаа һайжаруулхын түлөө хүдэлмэришэн ангиин тэмсэл Францида улам шангадажа байна. Иимэ эрхэ байдалда шэнэ жэл эндэ эхилээ.

Париж шадар «Бендикс» гэжэ трестын заводуудта Гренобльдэ (Изер департамент) гидроэлектрическэ түхеэрэлгэнүүдые бүтээдэг «Нейрпик» гэжэ томо заводто, электрокабелиин «Эриксон» болон «Телеплекс» гэжэ заводуудта, «Поте» гэжэ авиационно заводуудта, Дижоной телефонно станцинуудта болон бусадта забастовконууд болоо гэжэ һаяхан мэдээсэгдээ һэн. Ажалшад салин хүлһэ дээшэлүүлхын түлөө тэмсэхэһээ гадна, хамтын тусгаар хэлсээ баталхын түлөө тэмсэл хэнэ. Иимэ хэлсээнүүд соо олон эрилтэ, тэрэ тоодо дүрбэн неделиин түлөөһэтэй амаралта үгэхэ эрилтэ хэгдэдэг байна. Иимэ эрилтэеэ бэелүүлхэ талаар «Рено» гэжэ автомобильна заводой хүдэлмэришэд һаяхан горитой амжалта туйлаа.

Элдэб шалтагаан баряад урдань баталһан хэлсээнүүдээ сахихагүй гэһэн һэдэлгэ захиргаанай зүгһөө хэгдэдэг байна. Гренобльдэхи гидроэлектрическэ-түхеэрэлгын «Нейрпик» гэжэ заводой хүдэлмэришэд урда тээнь баталһан хэлсээгээ дүүргэдэг болохыень захиргаае баадхахын тулада тэмсэнэ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Заводой Париждахи дирекцитэй һаяхан хэлсээ хэһэн профсоюзуудайнгаа түлөөлэгшэдые дэмжэхын тулада энэ предприятиин 4.000 хүдэлмэришэн январиин 8-да забастовко соносхоһон байна.

Предприятияа «ашаг олзо багатай» гэжэ соносхоод, дирекци хүдэлмэришэдые ажалһаань гаргана. Ажалһаа гаргагдаһан хүдэлмэришэд бүри бага түлөөһэтэй ямаршье хүдэлмэридэ орохые зүбшөөхэ баатай болоно. Юуб гэхэдэ, тэдэнэр иимэ хүдэлмэриһөө арсаа һаа, хүдэлмэригүйшүүлдэ үгтэдэг тэдхэмжэһээ хаһагдажашье болохо байна. Франциин компартиин ЦК-гай секретарь сенатор Жак Дюкло энэ асуудалаар асуулта хэһэн бэшэг ажалай министртэ январиин 8-да эльгээһэн байха юм. Хүдэлмэришэдые иигэжэ тон олоор ажалһаань гаргажа байһан ябадалда һаад ушаруулхын тулада министр ямар хэмжээ абаха хүсэлэнтэй байнаб гэһэн асуудал Дюкло табяа. Иимэ хэмжээнүүдэй заримыень Дюкло министртэ дурадхаа гэбэл: хүдэлмэриин үдэр богони болгохо, предприятинууд «олзо багатай болоо» гэһэн шалтагаар ажалһаа гаргагдаһан хүдэлмэришэдтэ туһаламжа үзүүлхэ, хүдэлмэригүйшүүлдэ үгтэдэг тэдхэмжын гуримые хубилгаха гэхэ мэтэ.

Ажалшадай эрилтын түлөө тэмсэл гол түлэб промышленна предприятинуудта болодог гэбэшье, хүдэлмэришэн анги ондоо тээгүүршье тэмсэл хэдэг байна. Социальна туйлалтануудые аршалан хамгаалхын, арьбадхахын гула тэмсэл хэгдэнэ. Профсоюзна нэгэдэлнүүдэй бата жагсаал хадаа энэ талаар хэгдэдэг тэмсэлэй онсо өөрэ шэнжэнь боложо үгэнэ.

Социальна страхованиин органуудай хүтэлбэрилхын комитедүүдэй хүдэлмэридэ предприятинуудай эзэдэй хабаадалсалгада эсэргүүсэн хамтаараа тэмсэл хэхэ тухай хэлсээндэ ажалшадай бүгэдэ ниитын конфедерациин, «Форс Увриерэй», Франциин христос шажанда шүтэдэг ажалшадай конфедерациин Парижай районой нютагай отделенинүүд гар табяа. Профсоюзуудай можо боложо хараад байһан ушарта предприятиин эзэн социальна страхованиин кассануудай хүтэлбэрилхы органуудта һунгагдажа, ажалшадай аша туһада гай түбэг татадаг байгаа бшуу. Мүнөө жэлдэ иимэ ушар дабтагдахагүй. Сена департаментын, Сена ба Уаза департаментын профсоюзууд хамтынгаа мэдүүлгэ соо иигэжэ тэмдэглэнэ: «Энэ хэлсээн хадаа нэгэдэмэл ябуулга хэхэ ябадалай эхин болоно гэжэ ажалшад мэдэжэ абахал». Жэшээлхэдэ, Приморско Альпанууд, Эр, Сена, Марна болон бусад олон департаментнуудта профсоюзуудай дунда иимэ хэлсээнүүд баталагдаа.

Париж.

А. Маненан,
ТАСС-ай корреспондент.

Гагнуур хэхэ гээшэ гайтайл хэрэг. Ямар нэгэн деталиие жэгдээр аад, бүхөөр гагнаад, хэрэглэжэ байхадаа шэнэ запчастьнууд нилээд алмагдана бшуу. Илангаяа мүнөө үедэ колхоз, совхозуудта машина, техникын түлэг дундаа заһабарилагдажа байһан сагта гагнууршадай хүдэлмэри тон ехэ. Иимэ мэргэжэлтэдэй нэгэн болохо Виктор Никифорович Тимофеев Бэшүүрэй совхоздо 1959 онһоо хойшо ажаллажа байдаг. Виктор Никифорович зайн галай хүсөөр гагнуур хэхэ талаар бэрхэ мэргэжэлтэн хадаа деталь, запчастьнуудые һайн шагартайгаар гагнадаг. ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Виктор Никифорович ажалайнгаа үедэ.

М. Гончиковой фото.

БУРЯАД ҮНЭН

4-дэхи нюур

1963 оной январиин 17.

Редактор Ц. Ц. Ц...

П. П. ТЫШКИЛО...

Түүхын эрдэмэй кандидат, Буряадай гүрэнэй Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдай доцент Петр Петрович Тышкилов удаан саг соо хүндөөр үбшэлһэнһөө уламжалан, Москва городой клиникэдэ 1963 оной январиин 15-да наһа бараба.

П. П. Тышкилов Эрхүүгэй областиин Бохоной районой Каха-Онгоевско булсоведэй Мальта гэжэ һууринда 1922 оной ноябриин 30-да, эхин һургуулиин багшын бүлэдэ түрөө һэн. 1944 ондо тэрэ Коммунис партиин зэргэдэ ороһон байгаа.

Буряадай Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдай түүхын факультедые дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр, Москвагай гүрэнэй В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ багшанарай ин- институдай аспирантурада ороод, тэрэниие 1951 ондо дүүргээ, «1905—1907 онуудай ородой түрүүшын революциин үеэр Прибайкалида бии байһан большевигүүдэй организацинууд» гэһэн диссертаци амжалта... һан байгаа. ... кандидат гэһэн ... рээндэ олгогдо... һэн сагһаа хо... багшанарай и... шаар, маркси... кафедрые дааг... һалгаряагүй х... 1952 ондо тэрэ... нэрэ зэргэ олго...

П. П. Тышки... эрдэмтэ, дүрш... ша байһан юм. ... тэй научна зохё... «1905—1907 ону... ци Буряад-Мон... тябриин револю... гын, тэрэниие ү... дэ Буряад-Монго... гүүд» гэһэн, мүн ... нуудые толи... Научно-педагоги... ябуулга эрхи... П. П. Тышкилов... хүдэлмэри хэдэ...

Анхаралтай, һа... Тышкилов тухай ... дурасхаал бидэн... хэндэ удаан саг ... жа ябахал.

Манай адрес, телефо...

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Улан-Удэ, ул. Лен...
ФОНЫ РЕДАКЦИИ: редактора—46-32, зам. ред... ответ. секретаря—27-37, отделов: партийной жизни —24-74, сельского хозяйства, советского строитель... ры—47-59, промышленности, транспорта, инфор... литературы и искусства—34-05, писем и рабсель... отдел переводов и корректорская—35-95, бухга... Для междугородных переговоров — 16.
Гор. Улан-Удэ, типография Министерст... Бурятской АССР.

Н0014. За...